

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

**VZŤAHOVÁ VÄZBA, ÚZKOSTNOSŤ, DEPRESIVITA
A SEBAHODNOTENIE U ADOLESCENTOV**

**ATTACHMENT, ANXIETY, DEPRESSION AND SELF-ESTEEM
IN ADOLESCENTS**

Magisterská diplomová práca

Autor: Lucia Kaločaiová
Vedúci práce: PhDr. Martin Dolejš, Ph.D.

**Olomouc
2019**

Čestné prehlásenie

Miestoprísažne prehlasujem, že som magisterskú diplomovú prácu na tému: „Vzťahová väzba, úzkosť, depresivita a sebahodnotenie u adolescentov“ vypracovala samostatne pod odborným dohľadom vedúceho diplomovej práce a uviedla som všetky použité podklady a literatúru.

V Olomouci, dňa

Podpis

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada pod'akovala PhDr. Martinovi Dolejšovi, Ph.D. za jeho cenné rady, vecný a ústretový prístup a za užitočné konzultácie a pripomienky, ktoré mi v priebehu písania práce poskytol. Pod'akovanie tiež patrí školám a respondentom, ktorí umožnili realizáciu našej výskumnej štúdie.

OBSAH

ÚVOD.....	5
TEORETICKÁ ČASŤ	6
TEÓRIA VZŤAHOVEJ VÄZBY.....	7
1.1 Vývoj konceptu vzťahovej väzby podľa Bowlbyho	8
1.2 Vývoj konceptu vzťahovej väzby podľa Ainsworthovej.....	10
1.3 Typológia vzťahovej väzby	12
1.4 Zložky vzťahovej väzby	16
2 OBDOBIE DOSPIEVANIA.....	18
2.1 Základné charakteristiky a teoretické vymedzenie obdobia dospievania.....	18
2.2 Vzťahová väzba a obdobie dospievania	21
3 SEBAHODNOTENIE, DEPRESIVITA A ÚZKOSTNOSŤ	25
3.1 Sebahodnotenie.....	25
3.2 Depresivita.....	28
3.3 Úzkosť.....	30
PRAKTICKÁ ČASŤ	33
4.1 Výskumný problém.....	34
4.2 Výskumné hypotézy, výskumné otázky	35
5 REALIZÁCIA VÝSKUMU, ZBER DÁT A ETIKA VÝSKUMU.....	37
5.1 Realizácia výskumu, zber a spracovanie dát	37
5.2 Etika výskumu	38
6 CHARAKTERISTIKA VÝSKUMNÉHO SÚBORU A POUŽITÉ VÝSKUMNÉ METÓDY	40
6.1 Výskumný súbor	40
6.2 Použité výskumné metódy	42
6.2.1 Dotazník rodičovského a rovesníckeho pripútania - IPPA.....	43

6.2.2 Škála úzkostnosti Dolejš a Skopal (SUDES)	44
6.2.3 Škála depresivity Dolejš, Skopal a Suchá (SDDSS).....	44
6.2.4 Rosenbergova škála sebahodnotenia (RŠS).....	45
7 VÝSLEDKY VÝSKUMU.....	46
7.1 Overenie reliability výskumných metód.....	46
7.2 Overenie výskumných hypotéz.....	47
7.3 Overenie výskumných otázok.....	51
7.4 Prehľad výsledkov hypotéz.....	56
8 DISKUSIA.....	58
ZÁVERY	64
SÚHRN.....	66
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	70
Zoznam tabuliek a grafov	
Abstrakt diplomovej práce	
Abstract of thesis	

ÚVOD

Teória vzťahovej väzby tak, ako jej teoretické základy položil Bowlby koncom 60. rokov, predstavuje zmenu v dovtedajšom vnímaní významu vzájomného vzťahu medzi matkou a dieťaťom. Bowlbyho prístup, na rozdiel od psychoanalýzy, predstavuje odlišný uhol pohľadu v tom, že vychádza z priameho pozorovania dieťaťa a jeho správania sa v rôznych situáciách spojených s odlúčením od svojej matky. Väčšina dovtedajších konceptov pochádzajúcich z psychoanalytického prostredia bola odvodená z procesu historickej rekonštrukcie vypovedajúceho subjektu (Bowlby, 2010) a Bowlby poskytol nový pohľad v tom, že centrom jeho záujmu boli priame pozorovania, na ktorých postavil svoju teóriu. Jednoduchosť jeho myšlienky o pôvodne vzniku úzkosti a zároveň o dôležitosti roly vzťahovej osoby a jej prípadnej straty v živote dieťaťa, predstavovala pre mnohých vtedajších odborníkov ťažko akceptovateľný koncept. Bohaté klinické skúsenosti s duševne narušenými deťmi a výskum ich rodinného zázemia však Bowlbyho viedli k formulácii nasledovnej zásady: „Pre duševné zdravie dojčťa a malého dieťaťa považujeme za nevyhnutné, aby dieťa prežívalo vrelý, blízky a nepreursňovaný vzťah s matkou (alebo jej trvalou náhradou), v ktorom obaja nachádzajú uspokojenie a radosť“ (Bowlby, 2012, 11). Na jeho teóriu veľmi úzko nadviazala aj Ainsworthová s presvedčením o dôležitosti bezpečného rodinného prostredia, ktoré predstavuje základ pre každé dieťa v tom, že v závislosti od neho môže ďalej rozvíjať svoje schopnosti a objavovať okolitý svet. Rohr (2011) o teórii vzťahovej väzby hovorí, že spája etologické, vývojovo psychologické, systematické a psychoanalytické myslenie a že sa zaoberá zásadnými ranými vplyvmi a ich dopadom na emocionálny vývoj dieťaťa. Táto teória sa podľa Hašta (2005) pokúša vysvetliť vznik a zmenu silných vzťahových väzieb medzi jednotlivcami, pričom za kľúčový považuje primárny vzťah dieťaťa k vzťahovej osobe a tento vzťah zásadne ovplyvňuje ostatné vzťahové vzorce v priebehu celého ľudského života. Tím autorov Armsden a Greenberg (1987) sa na proces tvorby vzťahovej väzby pozerali v kontexte dôvery vo vzťahovú osobu a jej dostupnosti a adekvátnosti odpovedí. Z tohto pohľadu vychádzame aj v našej práci, kde sa chceme venovať popísaniu vzťahov medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby (dôvera, kvalita komunikácie a miera odcudzenia) a úzkostnosťou, depresivitou a sebahodnotením u adolescentov.

TEORETICKÁ ČASŤ

1 TEÓRIA VZŤAHOVEJ VÄZBY

„Attachment behaviour is held to characterize human beings

from the cradle to the grave“

John Bowlby

V prvej kapitole predstavíme základné teoretické koncepty vzťahovej väzby, ktorých základ pochádza z práce Johna Bowlbyho (2010; 2012; 2013) a Mary Ainsworthovej (Ainsworthová, 1979; 1985), dvoch kľúčových osôb spájaných s konceptom pripútania (vzťahovej väzby). Obaja autori spočiatku pracovali nezávisle od seba, obaja však boli ovplyvnení teóriou Freuda a ostatnými predstaviteľmi psychoanalytického smeru a ich cesty sa neskôr spojili vo vzájomnej spolupráci. Kým východiskovým bodom psychoanalytického prístupu je skúmanie symptómov a syndrómov, ktoré spôsobujú problémy, základom teórie vzťahovej väzby je skúmanie udalostí a prežitkov, ktoré sú považované za potenciálne patogény pre rozvoj osobnosti (Bowlby, 2010; 2012). Bowlby sformuloval základné princípy teórie pripútania, ktorá zmenila dovtedajší spôsob premýšľania o význame citovej väzby dieťaťa k matke, a to najmä prostredníctvom skúmania narušenia tejto vzájomnej väzby v dôsledku separácie, deprivácie či smútenia (Bretherton, 1992). Ainsworthovej prínos zase spočíva v inovatívnej metodológii, ktorá umožnila nielen prakticky otestovať niektoré Bowlbyho myšlienky, ale prispela aj k rozšíreniu samotnej teórie definovaním bezpečnej bázy, ktorá je pre dieťa kľúčová na skúmanie okolitého sveta (Cassidy & Shaver, 1999).

Teória vzťahovej väzby naznačuje, že základnou črtou ľudského druhu, ako aj mnohých iných druhov, je pripútanosť dieťaťa k matke (mother figure). V skutočnosti nemusí ísť o biologickú matku, môže to byť akákoľvek osoba ktorá naplňa rolu primárneho živiteľa dieťaťa (Main, 1979). Ako uvádza Adamove (2017), teória vzťahovej väzby sa zaoberá vnútornou dynamikou tvorby vzťahov a zároveň vplýva na usporiadanie vlastného vnútorného sveta človeka, ktorý následne ovplyvňuje samotné vzťahové rámce každého človeka. Podľa tejto teórie predstavuje prvotný vzťah k matke, resp. inej vzťahovej osobe základný vzťahový vzorec všetkých ostatných vzťahov v živote.

1.1 Vývoj konceptu vzťahovej väzby podľa Bowlbyho

Teoretické východisko výskumného problému predkladanej práce bude v prvom rade vychádzať z teórie pripútania (vzťahovej väzby), ktorú v roku 1958 sformuloval John Bowlby. Jeho teória je postavená na biologicky zakódovanej potrebe dieťaťa vzťahovo sa naviazať na jednu opatrujúcu osobu, ktorou je spravidla matka, a následne na sekundárnej potrebe naviazania sa aj na iné blízke osoby (Bowlby, 2010; Bretherton, 1992; Cassidy & Shaver, 1999; Hašto, 2005). Za začiatky práce sa dajú považovať jeho aktivity vykonávané už krátko po ukončení štúdia v roku 1928 na Cambridge University, na ktorých sa podieľal spolu s Jamesom Robertsonom, pomocníkom, ktorého zamestnal na pomoc pri pozorovaní detí žijúcich v ústavnej starostlivosti oddelených od svojich rodín. Poznatky, ktoré ho ovplyvnili najviac, získal pri pozorovaní dvoch chlapcov trpiacich následkami prerušenia vzťahov s ich matkami (Cassidy & Shaver, 1999; Hašto 2005). Získané postrehy viedli k tomu, že sa vo svojej ďalšej práci zamerlal na sledovanie vnútornej dynamiky tvorby vzťahov pozorovaním vývinu detí v rodinách. Zistil, že vnútorné pracovné modely pozostávajúce z očakávaní vo vzťahu, z utvárania správania ovplyvneného minulými skúsenosťami a z predvídania správania druhých ľudí, by mohli byť v zásadných rysoch vyvinuté už vo veľmi skorom štádiu vývinu, a to koncom prvého roka života. Tieto modely zostávajú u väčšiny detí konštantné aj v priebehu ďalších rokov, pričom sa ukladajú do implicitnej pamäte a majú vplyv na utváranie ostatných vzťahov v dospelosti (Bowlby, 1980; 2010; Hašto, 2005). Pracovné modely vo svojej štúdiu zameranej na skúmanie vzťahovej väzby v období adolescencie spomína aj kolektív autorov, ktorý ich opisuje ako jednu z dvoch behaviorálnych dimenzií vzťahovej väzby (Buist, Deković, Meeus & Aken, 2004). Prvá dimenzia sa týka vzťahovej osoby a jej úlohy pri podpore a fyzickej blízkosti dieťaťa. Druhá predstavuje afektívno-kognitívnu dimenziu, ktorá odráža citovo podfarbené kognitívne očakávania, ktoré sú súčasťou vnútorných modelov citovej väzby. Tento model je opísaný ako mentálna reprezentácia jednotlivcovho self, jeho najbližšej vzťahovej osoby a ich vzájomného vzťahu. Takýto pracovný model sa formuje prostredníctvom skúseností a zážitkov s najbližšími vzťahovými osobami počas vývinu. Aj podľa Mahlerovej, Pina a Bergmanovej (2006) sa symbiotický vzťah medzi matkou a dieťaťom utvára už vo veľmi skorom období, a to približne v 4. až 5. mesiaci, kedy proces symbiôzy vrcholí a behaviorálne fenomény naznačujú začiatok separačno-individuačného procesu. Tento symbiotický vzťah je

definovaný ako úzke spojenie, resp. takmer splynutie dieťaťa s matkou. Matka je akceptovaná ako významná súčasť vlastnej bytosti a mnohé aktivity sú harmonizované tak, že sú prežívané ako spoločné alebo súvisiace. Symbiotická väzba s matkou uľahčuje dieťaťu adaptáciu na svet a predstavuje základ budúceho pocitu istoty, ktorý je predpokladom jeho osamostatňovania. Prežívanie pocitu istoty a bezpečia, ktorý dieťa v tomto období získa, predstavuje základ ďalšieho pozitívneho rozvoja detskej osobnosti. Vágnerová (2008) uvádza, že charakter špecifického vzťahu s matkou bude určovať mieru vnútornej stability, ktorá ovplyvní intenzitu a trvácnosť akýchkoľvek ďalších väzieb a postojov. Zážitok spoľahlivého vzťahu tak poskytuje istotu v zmysle vnútornej stability, ktorá je odolná proti vonkajším rušivým vplyvom. Uvedené podporujú aj závery Bowlbyho pozorovaní, ktoré ho dovedli nielen k presvedčeniu o tom, že vzťah medzi matkou a dieťaťom je dôležitým faktorom určujúcim neskoršie fungovanie dieťaťa, ale presvedčili ho aj o mimoriadnej dôležitosti vzťahu ako takom. Zistil, že dieťa v prípade separácie od matky zažíva vysokú úzkosť, a to aj v prípade ak je oňho po iných stránkach postarané (Bowlby, 1998; Cassidy & Shaver, 1999). Dieťa si hroziace odlúčenie, i keď krátke, čoraz viac uvedomuje a v prípade vzdialenia sa či odchodu vzťahovej osoby začína viditeľne protestovať. Matka predstavuje útočisko pred nebezpečím, resp. pred tým, čo dieťa za nebezpečie či ohrozenie považuje. Tento vzorec správania sa objavuje vo veľkej miere a pravidelne až do konca tretieho roka (Bowlby, 2010; Vágnerová, 2008).

V súvislosti s popisom vzťahu matky a dieťaťa boli v období vzniku Bowlbyho teórie široko uznávané a akceptované dve teórie vysvetľujúce pôvod vzniku rodičovskej väzby, a to teória vychádzajúca z psychoanalýzy a teória sociálneho učenia (Bretherton, 1992; Hunt, 2010). Predstavitelia psychoanalýzy predpokladali, že vzťah medzi matkou a dieťaťom má korene v zabezpečovaní základných biologických potrieb dieťaťa (Bowlby, 1982), predstavitelia sociálneho učenia zase videli prepojenie v uspokojení spomínanej biologickej potreby a následným pocitom spokojnosti v prítomnosti matky, ktorá ho zabezpečila (Bretherton, 1992). Bowlbymu sa však názor, ktorý je postavený na tvrdení, že láska k matke je závislá od zmyslového orálneho uspokojenia nezdal dostatočným. Rovnako však nesúhlasil ani s teóriou sociálneho učenia, ktorá hlásala závislosť od sekundárneho posilnenia (Bowlby, 1982; Bretherton, 1992). Snahou a úsilím v rámci jeho práce bolo preukázať biologický podklad túžby po blízkosti vzťahu, ktorý vychádzal z evolučnej teórie prirodzeného výberu. Tento názor bol založený na predpoklade, že vzorec pripútavacieho správania spočíva vo zvýšení pravdepodobnosti

ochrany a tým aj vo zvýšení pravdepodobnosti prežitia. Jeho pozorovania išli hlbšie a svoj záujem a predmet pozorovania rôznych vzorcov správania rozšíril aj o pozorovania z oblasti živočíšnej ríše. Pri sledovaní samíc s mláďatami vyzoroval dva hlavné rysy správania. Prvým bolo udržiavanie blízkosti k inému zvierat'u a obnovenie tejto fyzickej blízkosti v prípade jej narušenia a druhým bola výlučnosť iného zvierat'a. To znamená, že krátko po narodení mláďat'a ho matka dokáže rozlíšiť od iných mláďat a rodičovsky sa bude správať iba k svojmu a tento princíp platí aj naopak. Mláďa začína rozlišovať svojich vlastných rodičov od ostatných dospelých jedincov veľmi skoro a od tohto momentu sa k nim začína správať jedinečne (Bowlby, 2010). Bowlbyho pozorovania teda vyvrátili teóriu, že vzťah matky a mláďat'a je nevyhnutne spojený so zabezpečovaním biologických potrieb (kŕmením) a potvrdili jeho predpoklady o biologickom základe teórie pripútania (Bowlby, 1982; Cassidy & Shaver, 1999).

1.2 Vývoj konceptu vzťahovej väzby podľa Ainsworthovej

Do rozvoja konceptu vzťahovej väzby významným spôsobom prispela aj členka Bowlbyho výskumného tímu, o šesť rokov mladšia Mary Slater Ainsworthová. Ako uvádza Brethertonova štúdia (1992), Ainsworthová už vo svojej dizertačnej práci rozoberá dôležitosť pocitu rodinného bezpečia, ktoré predstavuje základ pre každé dieťa, a na ktorom môže ďalej stavať a rozvíjať svoje schopnosti. Hovorí o tom, že v prípade ak takéto prostredie chýba, dieťa si nedokáže vytvoriť dostatočnú bezpečnú základňu (secure base), z ktorej postupne objavuje svet okolo seba. Definovanie tzv. bezpečnej závislosti dieťaťa na rodičovi ešte pred tým, ako je pripravené čeliť neznámym situáciám, predstavuje jeden z najhlavnejších bodov jej teórie. Keď má dieťa rozvinutú schopnosť uvedomiť si, že jeho rodičia sú stále nablízku aj napriek tomu, že ich práve nevidí, dieťa si rodiča internalizuje a stáva sa nezávislejším. Akonáhle je obraz alebo zvuk rodiča internalizovaný ako predstava bezpečia, spravidla dochádza k zvnútorneniu a pocit istoty je stabilný (ATTACH, 2012).

Pripútavací a exploračný systém funguje u každého dieťaťa v jednote a jeho cieľom je dospieť k tzv. pripútavaco-prieskumnej rovnováhe (*attachment-exploration balance*). Ak sa dieťa cíti bezpečne, je motivované na preskúvanie okolia a ak sa dieťa bojí, táto motivácia mizne a naopak, zvyšuje sa potreba blízkosti a bezpečia. Narušenie tejto

rovnováhy znamená ohrozenie, že vzťahová osoba prestane plniť úlohu bezpečnej základne (Zeanah, 1996).

Ďalším významným prínosom Ainsworthovej práce bolo sformulovanie konceptu materskej citlivosti voči signálom dieťaťa a jej úlohy vo vývoji vzťahových vzorcov medzi ním a matkou. Výsledky v tejto oblasti ukázali, že bezpečné pripútanie významne koreluje s materskou citlivosťou (Ainsworthová, 1985; Bretherton, 1992; Cassidy & Shaver, 1999). U detí citlivejších matiek prevažovalo bezpečné pripútanie, kým u detí menej citlivých matiek išlo skôr o väzbu označovanú ako neistá. Citovo chladná a ľahostajná matka, ktorá si nevytvorí k dieťaťu prijateľný emočný vzťah, nemôže uspokojiť jeho potrebu citovej istoty a bezpečia a ak nie je v rodine iná náhradná materská osoba, dieťa trpí citovou depriváciou, resp. subdepriváciou. Táto býva príčinou porúch vo vývoji osobnosti dieťaťa, predovšetkým v jeho vzťahu k iným ľuďom a k sebe samému. Ak teda dieťa nebude žiadnym človekom citovo akceptované a pozitívne hodnotené a nebude mať pre nikoho osobný význam, nebude ho mať ani pre seba a následne bude neisté a dezorientované (Vágnerová, 2008). Uvedenú teóriu potvrdzuje aj Hašto (2006), ktorý vo svojej publikácii uvádza, že väčšina najčastejších duševných a psychosomatických porúch sa nedá vysvetliť somatickými symptómami. Výskum svedčí skôr pre pôsobenie kombinácie hereditárnych dispozícií a vplyvov prostredia a aj keď pôsobenie týchto faktorov pri duševných a psychosomatických poruchách nie je zanedbateľné, výskum heredity naliehavo poukazuje na význam spracovávaní zážitkov.

Spočiatku malo množstvo detských a vývojových psychológov pochybnosti, či je citlivé obdobie vývoja naozaj tak silno špecifické a kľúčové a či je matka tak veľmi dôležitá a nenahraditeľná, ako tvrdil Bowlby (Hunt, 2010). Hunt ďalej uvádza, že prvým väčším dôkazom toho, čo môže spôsobiť nedostatok citovej väzby u malých detí bola štúdia o skúmaní úsmevov dojčiat z roku 1956. Štúdia porovnávala deti vychovávané v troch rôznych podmienkach (vo vlastnej rodine, v kolektívnych osadách a v ústavoch). Ukázalo sa, že mesačné dojča sa vo všeobecne usmieva len zriedka. Výsledky vo štvrtom mesiaci ukázali, že deti zo všetkých skupín reagovali na neznámu ženskú tvár úsmevom. Neskôr, v osemnástom mesiaci sa však už deti vychovávané v kolektívnych osadách usmievali o polovicu menej a deti vychovávané v ústavoch sa usmievali ešte menej ako v prvom mesiaci. Deti vychovávané doma sa usmievali v podobnej intenzite ako vo štvrtom mesiaci. Úsmev však predstavuje iba vedľajší produkt citovej väzby a tak v danom období

chýbala spoľahlivá metóda na meranie citovej väzby. Prvou osobou, ktorá takúto metódu predstavila a na jej základe aj vytvorila typológiu vzťahovej väzby bola Ainsworthová. Na základe dlhodobých pozorovaní detí vypracovala *test neznámej situácie* (Strange Situation) pre deti vo veku od 12 do 20 mesiacov, ktorý predstavoval spomínaný spoľahlivý nástroj na meranie citovej väzby dieťaťa k vzťahovej osobe. Experiment bol zameraný na skúmanie rovnováhy pripútanosti a prieskumného správania detí v podmienkach rôznych úrovní stresu (viac a menej stresujúca situácia) a znamenal významný posun v skúmaní odlúčenia (Ainsworthová & Bell, 1970; Bretherton, 1992). Ako uvádzajú Main, Hesse a Hesse (2011), tento experiment bol pôvodne navrhnutý na to, aby potvrdil Bowlbyho zistenia týkajúce sa strachu dieťaťa súvisiaceho s jeho odlúčením od rodiča. Neočakávaným výsledkom týchto pozorovaní však bolo objavenie individuálnych rozdielov v pociťovaní bezpečia jednotlivých detí a následná súvislosť tohto pocitu s typom interakcií medzi matkou a dieťaťom v domácom prostredí. Tento prístup predpokladá, že citová väzba a väzbové správanie sa vyvíjajú vo vzájomnom súlade. Podľa očakávaní sa ukázalo, že dieťa v prítomnosti matky skúma okolie oveľa energetickejšie ako v prípade prítomnosti neznámej osoby, či matkinej absencie (Ainsworthová & Bell, 1970). Aj napriek teoretickej významnosti týchto zistení Ainsworthovej pozornosť zaujalo objavenie neočakávaného vzorca v správaní dieťaťa, ktoré nasledovalo po návrate matky do miestnosti za dieťaťom potom, čo ho na krátko opustila. Uvedené výsledky potvrdzujú aj Bowlbyho postrehy, že ak sú deti odlúčené od matky cudzími ľuďmi, po opätovnom stretnutí obvykle vykazujú buď zvýšenú mieru separačnej úzkosti alebo zvýšenú citovú odcudzenosť (Bowlby, 2010). Ainsworthová tak na základe rôznych reakcií detí identifikovala tri základné typy nejstej vzťahovej väzby – vyhýbavý, ambivalentný a dezorganizovaný (Adamov, 2017; Ainsworthová, 1985; Cassidy & Shaver, 1999), ktorým sa venujeme v nasledujúcej časti.

1.3 Typológia vzťahovej väzby

Vzťahová väzba predstavuje špecifický typ širšej triedy väzieb, ktoré Bowlby a Ainsworthová označovali ako citové väzby súvisiace s citovým putom dieťaťa a vzťahovej osoby. Keďže najčastejšie je za vzťahovú osobu považovaná matka, aj v našom texte budeme pre zjednodušenie pod vzťahovou osobu rozumieť matku, resp. jedného z rodičov, ak z textu nebude vyplývať niečo iné. Ide o identifikovanie životných

a vzťahových podmienok v ranom štádiu detstva, ktoré ovplyvňujú neskorší vývoj pocitu bezpečia dieťaťa vo vzťahu k jeho rodičom (Main, Hesse & Hesse, 2011). Poľa Bowlbyho predstavuje väzbový systém primárny, geneticky ukotvený motivačný systém, ktorý sa v určitej biologickej latencii po narodení aktivuje medzi primárnou vzťahovou osobou a dojčateľom a jeho úlohou je zabezpečiť prežitie dieťaťa (Rohr, 2011). Pozorovania ukazujú, že v rodinnom prostredí väčšina malých detí už vo veku troch mesiacov reaguje odlišne na matku a na ostatných ľuďoch. Pri pohľade na matku sa dieťa usmeje, hlasovo prejaví a očami ju sleduje dlhšie ako akúkoľvek inú osobu. Tento jav sa nazýva tzv. percepčná diskriminácia. Napriek tomu sa však nedá jednoznačne hovoriť o existencii väzbového správania, až kým nie je jednoznačné, že dieťa svoju matku nielen rozoznáva, ale správa sa tak, aby sa udržalo v jej blízkosti (Bowlby, 2010). Autori Cassidy a Shaver (1999) vo svojej publikácii označujú pripútavacie správanie ako predvídateľný výsledok v podobe rastúceho približovania sa k vzťahovej osobe. Niektoré prejavy správania predstavujú tzv. signálne správanie, ktorým dieťa upozorňuje matku na svoje potreby a dáva jej najavo záujem o interakciu s ňou. Dieťa si k osobe, ktorá svojou starostlivosťou, pozornosťou a citlivým spôsobom zabezpečuje uspokojovanie jeho potrieb, vytvára istú citovú väzbu. K osobe, od ktorej sa mu dostáva nedostatočná či nekonzistentná odpoveď (napr. striedanie nepredvídateľnej pozornosti a stimulácie s frustrujúcim zlyhaním v podobe žiadnej odpovede), si naopak vytvára neistú citovú väzbu (Rohr, 2011).

U detí s poruchou vzťahovej väzby je možné pozorovať podstatné zmeny v správaní s rôznymi vzťahovými osobami, pričom tieto nápadnosti sa neobjavujú len situačne, ale dajú sa pozorovať počas dlhšieho časového obdobia ako stabilný vzorec (Rohr, 2013). Analýzou správania detí z experimentu známeho ako test neznámej situácie Ainsworthová objavila, že tie deti, ktoré sa voči matke prejavovali ambivalentne alebo vyhýbavo po jej návrate, s ňou v domácom prostredí mali menej harmonický vzťah ako tie, ktoré po jej návrate hľadali blízkosť, interakciu alebo kontakt (Bretherton, 1992). Autor ďalej uvádza, že matky, ktoré dokázali detailnejšie rozpoznať a reagovať na signály dieťaťa boli hodnotené ako vysoko senzitívne oproti matkám, ktoré na signály svojich detí nedokázali reagovať tak vnímavosť. V nadväznosti na stereotypy v správaní detí počas spomínaného experimentu Ainsworthová identifikovala základné typy vzťahového pripútania v detstve. Výsledky pozorovaní však ukázali, že typ vzťahovej väzby sa môže líšiť v závislosti od toho, s ktorým rodičom, resp. v prítomnosti ktorého sa testová situácia robí a na každého z rodičov môže byť naviazané iným typom vzťahovej väzby (Hašto, 2005; Main, Hesse &

Hesse, 2011). Pri definovaní jednotlivých typov vzťahovej väzby Ainsworthová vychádzala z dvoch predpokladov – zo systému vzťahovej väzby a zo systému exploračného správania a na základe modalít správania klasifikovala nasledovné typy väzby: *bezpečné pripútanie* a *neisté pripútanie*. Ako vyplýva z pozorovaní (Main, 1979; Main, Hesse & Hesse, 2011), deti zaradené do skupiny s bezpečnou väzbou mali matky citlivé voči ich signálom, čo konkrétne znamenalo, že (a) si všimli, ak dieťa nejaký signál vyslalo, (b) interpretovali ho správne, (c) reagovali naň promptne a (d) vhodným spôsobom. Správanie zvyšných detí bolo označené ako neisté a v rámci neho autorka klasifikovala dve podkategórie: vyhýbavé a ambivalentné. K týmto trom typom neskôr pribudol štvrtý typ pripútania podľa Main (1979; 1981), a to dezorganizované/dezorientované pripútanie. Z pozorovaní 152 detí sa ukázalo, že 12,5% detí nebolo klasifikovateľných podľa systému Ainsworthovej klasifikácie aj napriek tomu, že tieto deti vykazovali neistú vzťahovú väzbu k rodičovi. Rohr (2011) uvádza, že vzorce vzťahovej väzby tak, ako ich popísala Ainsworthová, predstavujú špecifické adaptačné vzorce v rámci priemerného, normálneho vzťahu matky a dieťaťa. Ide o nasledovné typy:

Bezpečná vzťahová väzba je charakteristická zdanlivo nedbalým, ale utešujúcim opätovným stretnutím so vzťahovou osobou. Dieťa má tendenciu orientovať svoj pohľad a telo smerom k rodičovi, pozvoľne sa k nemu približovať a mať s ním aspoň občasný fyzický kontakt, napr. vo forme dotyku ruky, čo vo všeobecnosti znamená znak preukázania komfortnej intimity (Ainsworthová, 1985). Tieto deti bývajú zväčša veselé, kooperatívne, schopné prispôbiť sa a pri hre sú koncentrované (Hašto, 2005).

Neistá/vyhýbavá vzťahová väzba je charakteristická fyzickým vzdáľovaním sa od rodiča pričom pohľad aj telo orientuje v smere preč od rodiča a pozornosť venuje skôr hračkám alebo hre. Pri opätovnom stretnutí dieťa rodiča zdraví len minimálne a pôsobí tak, akoby sa nechcelo nechať príchodom rušiť a ak ho rodič osloví, dieťa dáva iba minimálne, resp. žiadne odpovede (Ainsworthová, 1985; Hašto, 2005). Ako uvádza Rohr (2011), deti s týmto typom pripútania vedia, že ak signalizujú potrebu blízkosti, rodičia odpovedajú skôr odmietavo. Preto sa naučia už v prvom roku života vôbec neukazovať väzbové reakcie ako napr. protest proti odlúčeniu, nasledovanie, volanie, plač či primknutie spojené s hľadaním blízkosti. Udržiavajú si skôr určitý odstup, aby od matky nezažili odmietavú reakciu, ktorej sa obávajú.

Neisto/ambivalentná vzťahová väzba je charakteristická zdvorilým pozdravom, ale povrchnou odpoveďou pri snahe rodiča o konverzáciu, ako aj nenápadným vzd'alovaním sa od rodiča s odvráteným pohľadom a smerovaním tela iným smerom (Ainsworthová, 1985). Takýto typ zahŕňa prvky vyhýbania sa zmiešané so subtílnym či otvorenejším nepriateľstvom, ako aj známky úzkosti a smútku. Prejavy emócií boli nekontrolované, známky nepohody pri telesnom kontakte je možné identifikovať ľahko (Hašto, 2005).

Neistý/dezorganizovaný typ (resp. dezorientovaný), ktorého objaviteľkou je Main vychádza z toho, že v rámci svojich pozorovaní nebola schopná správanie detí zaradiť ani do jednej z definovaných skupín podľa Ainsworthovej kritérií (Main, 1981). Main zistila, že tento typ pripútania nepredstavuje adaptívnu stratégiu a deti s takýmito vzorcami väzby nemali v stresových situáciách odlúčenia a následného stretnutia žiadny zodpovedajúci vzorec správania. Sú pre ne typické rozporuplné spôsoby správania, v rámci ktorého dieťa v prítomnosti vzťahovej osoby ustrnie vo svojich pohyboch a v tvári sa objaví výraz pripomínajúci tranz. Je badateľné stereotypné kolísanie, pohyby rúk, knísanie v kolenách, čo niekedy môže vzbudzovať dojem narušenej psychomotoriky a pripomínajúcej psychopatológie. Pri odchode vzťahovej osoby pozerajú na dvere a kričia, no pri jej návrate sa v tichosti odvrátia (Hašto, 2005; Main, 1981).

V súvislosti s Ainsworthovej typológiou Hunt (2010) uvádza, že zhruba od ôsmeho mesiaca do druhého roku života v prípade, že matka odíde z miestnosti, dieťa typicky plače a keď sa matka následne vráti, dieťa sa k nej fyzicky priblíži a snaží sa o kontakt s ňou. V prípade, ak do miestnosti vojde cudzia osoba, ktorá neprehovorí ani sa neusmeje, osemmesačné dieťa najprv vyhl'adá matkin pohľad a následne začne plakať a to napriek skutočnosti, že v rovnakej situácii v období troch mesiacov by sa rovnaké dieťa pravdepodobne usmialo. Hunt uvádza, že pre vznik takýchto reakcií pravdepodobne existuje niekoľko vysvetlení, ale najčastejším je to, že s rastúcou duševnou kapacitou dokáže dieťa lepšie vyhodnotiť situáciu. Kolektív autorov Buist, Deković, Meeus a Aken (2004) vo svojej štúdií konštatujú, že konceptualizácii teórie vzťahovej väzby bolo venovaných mnoho diskusií. Pojem vzťahovej väzby je však takmer výlučne spájaný s citovou väzbou medzi dieťaťom a jeho matkou, pričom mnohí autori ju stále striktné spájajú s funkciou ochrany a bezpečia ako hlavným a rozhodujúcim faktorom pre jej

vytvorenie. Postupom rokov sa však schéma citovej väzby postupne rozširovala a ako jeden z príkladov autori uvádzajú pohľad vývojového obdobia, počas ktorého je koncept citovej väzby skúmaný. Stále viac autorov sa venuje skúmaniu citovej väzby počas života a teda zahŕňa aj obdobie dospelosti (Allen a kol., 2003; Bartholomew & Horowitz, 1991; Greenberg, Siegel, Leitch, 1982).

1.4 Zložky vzťahovej väzby

Skúmaniu vzťahu s rodičmi v neskoršej adolescencii sa venovali aj autori Armsden a Greenberg (1987), ktorí skúmali súvislosť citovej väzby s pocitmi well-beingu. Vo svojej práci vychádzajú z Bowlbyho teoretických základov, ktoré vysvetľujú vzťahy medzi pocitom bezpečia a kvalitou citovej väzby, a to najmä v kontexte dôvery vo vzťahovú osobnosť, ako aj jej dostupnosť čo sa týka adekvátnosti odpovedí. Bowlbyho práca preukazuje vzťah medzi dôverou v iných ľuďoch a dôverou vo vzťahovú osobu (Bowlby, 2010). V nadväznosti na túto teóriu spomínaný kolektív autorov skúmal celkovú afektívnu a kognitívnu dimenziu citovej väzby k rodičom a k rovesníkom a pre tento účel vyvinul viacfaktorový nástroj na meranie citovej väzby u adolescentov. Tento nástroj sa nazýva Dotazník rodičovského a rovesníckeho pripútania (Inventory of Parent and Peer Attachment) a jeho použitím autori overovali predpoklad, že jednotlivé zložky rodičovskej väzby, konkrétne stupeň vzájomnej dôvery, kvalita komunikácie a rozsah hnevu a odcudzenia, môžu mať vplyv na jednotlivé aspekty aj v rovesníckych vzťahoch. Autori predpokladali, že zložky vzťahovej väzby môžu vplývať aj na iné systémy citových väzieb. Výsledky ich výskumu preukázali, že kvalita rodičovského a rovesníckeho pripútania v neskoršej adolescencii súvisí s vyšším pocitom well-beingu, obzvlášť s vyššou mierou sebahodnotenia a životnej spokojnosti. Rovnako bol preukázaný aj vzťah medzi kvalitou citovej väzby a úrovňou depresivity/úzkostnosti a hnevom/odcudzením. Vzťah medzi adolescentmi a rodičmi (resp. rovesníkmi) a vnímanou úrovňou sebadôvery a životnou spokojnosťou potvrdila aj neskoršia štúdia z roku 1983 (Greenberg, Siegel & Leitch).

Pozorovanie spôsobov správania dieťaťa k matke v jej prítomnosti či neprítomnosti môže veľmi aktívne prispieť k porozumeniu vývoja jeho osobnosti. Psychoanalytický smer vo všeobecnosti pracuje smerom od konečného produktu späť – teda prvotné dáta získava

prostredníctvom štúdia v analytickom prostredí od osobnosti viac či menej rozvinutej a dobre fungujúcej. Z týchto dát sa spätne snaží zrekonštruovať fázy osobnosti predchádzajúce tomu, čo je možné pozorovať v súčasnosti (Bowlby, 2010). Teória vzťahovej väzby vychádza zase z priameho empirického pozorovania malých detí a ich správania v rôznych situáciách a snaží sa popísať rané fázy fungovania osobnosti a z nich následne extrapolovať smerom vpred. Konkrétnym cieľom je popis určitých vzorcov reagovania, ktoré sa pravidelne objavujú v ranom detstve a následne zistiť, ako je možné podobné vzorce reagovania rozlíšiť vo fungovaní neskoršej osobnosti (Bowlby 1982; Bowlby 2010). Adamove (2017) uvádza, že podľa teórie pripútania je vzťah k matke prototypom všetkých ostatných vzťahov a tento vzťah podstatným spôsobom určuje to, či vnímame svet ako bezpečné miesto. Určuje tak náš základný životný pocit, ktorý je podvedome prítomný na pozadí všetkých ostatných vnútorných dejov, pričom si vytvárame individuálnu mapu sveta, obraz o sebe a o druhých.

V našej práci sa teda bližšie zaoberáme jednotlivými zložkami vzťahovej väzby tak, ako ich zadefinovali autori Armsden a Greenbrg (1987) a snažíme sa zistiť, ako vplývajú na jednotlivé charakteristiky osobnosti v období dospievania. Dôvera dieťaťa v rodiča predstavuje jeden zo základných konceptov nielen Bowlbyho práce, ale aj Eriksonovho konceptu (Erikson, 2002) štádia dôvery verzus nedôvery. Základná dôvera dieťaťa vo svet, do ktorého vstupuje skrze kľúčovú vzťahovú materskú osobu, je základným kameňom vzťahovej dôvery v každom jednom ďalšom štádiu života človeka.

2 OBDOBIE DOSPIEVANIA

Obdobie dospievania nepredstavuje náhly a presne oddelený úsek života. Vo všetkom nadväzuje na predchádzajúce fázy, plynulo prechádza do dospelosti a zároveň predstavuje úsilie o integráciu rolí minulých a budúcich v samotnej individuálnej osobnosti (Kuruc, 2013). Je to obdobie na jednej strane typické odporom k autoritám, no zároveň aj silnej potreby nájdenia dôveryhodného vzoru. Preto sa toto obdobie často označuje za najviac ohrozujúce možnými sociopatologickými formami vplývajúcimi na mladého človeka. Mnohí autori vývojovej psychológie pristupujú k jednotlivým fázam obdobia dospievania rôzne. Teoretický základ našej práce vychádza primárne z práce Vágnerovej (2008), Příhodu (1977) a Kuruca (2013), ktorí delia obdobie dospievania na dve fázy – pubescenciu a adolescenciu. Priebeh dospievania popisujú ako proces závislý od konkrétnych kultúrnych a spoločenských podmienok a zároveň ako obdobie hľadania a prehodnocovania, ktorého výsledkom má byť dosiahnutie prijateľného sociálneho postavenia a integrácia minulých a budúcich rolí v samotnej individuálnej osobnosti (Kuruc, 2013; Vágnerová, 2008).

2.1 Základné charakteristiky a teoretické vymedzenie obdobia dospievania

Obdobie dospievania predstavuje prechodnú fázu medzi detstvom a dospelosťou. Vágnerová (2008) ho vzhľadom na zásadné premeny detskej osobnosti delí do dvoch samostatných fáz – obdobia pubescencie a obdobia adolescencie. Celé obdobie dospievania zahŕňa vekové rozpätie približne od 11 do 20 rokov. Výskumný súbor našej práce celkovo zahŕňa vekové rozpätie 10-17 rokov, avšak najviac respondentov spadá do rozpätia 11. až 15. rokov. Z tohto dôvodu sa v rámci teoretického popisu budeme bližšie venovať práve obdobiu pubescencie, ktoré Vágnerová (2008) vymedzuje práve touto vekovou hranicou. Po tomto období nastupuje fáza adolescencie prebiehajúca medzi 15. a 20. rokom. Pojem adolescencia používame najmä v súvislosti so zahraničnou literatúrou, ktorá obdobie adolescencie nerozdeľuje na dve samostatné obdobia. V obidvoch fázach tohto obdobia dochádza ku komplexnej premene všetkých zložiek osobnosti dospievajúceho – od somatickej, cez psychickú, sociálnu až po spirituálnu,

pričom najnápadnejšou z nich je telesné dospievanie sprevádzané pohlavným dozrievaním. Dochádza k zmene spôsobu myslenia, nastáva obdobie osamostatňovania sa od viazanosti na rodičoch a podstatný význam začínajú mať vrstovníci, s ktorými sa dospievajúci jednotlivci stotožňujú vo väčšej miere ako doteraz (Vágnerová, 2008). Příhoda (1977) uvádza, že po období pomerného pokoja, pasivity a spokojnosti dochádza k výrazným nevyrovnanostiam v osobnosti človeka, ako aj k intenzívnejšiemu prispôbovaniu sa spoločenským formám, čo celkovo spôsobuje väčšiu prítomnosť nepokoja. Pubescencia ako vývojový stupeň sa skladá z veľkého počtu drobných zmien, ktorých hromadenie vytvára nové kvality. Příhoda (1997) ďalej uvádza, že z hľadiska rastu vedomia samého seba, ako aj rastu samotného sebavedomia, už jednotlivci odlišujú sám seba nielen od vecí, ale aj od iných ľudí a to s vedomím, že jeho duševnosť je rovnocenná s duševnosťou iných. Uvedomenie toho, ako koná sám a ako konajú iní ľudia a zameranie pozornosti z vonkajšku dovnútra vedie k intenzívnejšiemu vnímaniu seba, k vedomiu vlastnej osobnosti a jej hodnoty. Je to obdobie typické tým, že skúmanie psychických vlastností iných ľudí sa zdá jednoduchšie ako skúmanie vlastných pocitov. Kuruc (2013) ako osobitosť emocionálneho života dospievajúcich uvádza neobyčajnú intenzitu a živosť citového prežívania, ale za typický sa považuje aj nárast nesmelosti, nedostatok sebadôvery, či známky depresie. Příhoda (1997) poznamenáva, že dospievajúci človek sa už necíti byť dieťaťom a nechce byť zaňho ani považovaný. Nový pohľad na dospelých, ktorý vníma už takmer z roviny horizontálnej a schopnosť vysokých myšlienkových pochodov robí jeho sebavedomie často až príliš citlivé. Z uvedeného môžeme odvodiť, že práve snaha o dosiahnutie autonómie a obmedzenie závislosti od dospelých na jednej strane a zároveň paradoxne akási pretrvávajúca potreba potvrdenia a uznania z ich strany spôsobuje v tomto období veľké výkyvy v psychickom naladení mladých ľudí.

Ako sme už spomínali, toto obdobie je sprevádzané mnohými zmenami a nové situácie a skúsenosti, ktorým musia mladí dospievajúci pravidelne čeliť, zohrávajú dôležitú úlohu v ich ďalšom vývoji. Negatívne zážitky v tomto senzitivnom období preto môžu znamenať narušenie harmonického vývoja. Vágnerová (2008) uvádza, že zmeny prebiehajúce v období dospievania postupne vedú k strate starých istôt a k potrebe novej stabilizácie za nových podmienok. Rodina, ktorá doteraz uspokojovala potrebu istoty, v tejto fáze dosahuje naplnenie svojho účelu a dospievajúci potrebuje zmeniť jej charakter. Pre dosiahnutie vyššieho vývojového stupňa je potrebné závislosť na dospelých zmenšiť,

čím sa však zároveň znižuje aj pocit istoty, ktorý z nej doteraz vyplýval. Iný tím autorov (Olson, Miropolsky & Kunston, 2012) zasa pretrvávajúcu dôležitosť podpornej funkcie rodiny v tomto období zdôrazňuje a odôvodňuje ho výsledkami výskumu zameraného na sledovanie vplyvu podpornej úlohy zo strany rodičov a učiteľov na mladých dospelých. Ich predpoklady, že výraznejšia podpora bude korelovať s vyššími hodnotami v normatívnom a informatívnom štýle tvorby identity a naopak, že nízka podpora bude korelovať s vysokými hodnotami v difúzne-vyhýbavom štýle tvorby identity sa potvrdila. Pre bližšie vysvetlenie predchádzajúcej hypotézy uvádzame Berzonského identifikáciu skupín tvorby identity (Berzonský, 2006). Autor identifikoval, že existujú rozdiely v tom, ako jednotlivci spracúvajú informácie, ktoré sú relevantné pre formovanie ich identity. Definoval tri základné skupiny, resp. smery orientácie tvorby identity: informatívnu, normatívnu a difúzne vyhýbavú. Informatívne orientovaní jednotlivci dokážu hodnotiť a využívať informácie týkajúce sa ich osobnosti pomerne racionálne, čo sa aj prejavuje v ich otvorenom a racionálnom správaní. Normatívne orientovaní jednotlivci sa vyrovnávajú s otázkami identity skôr spôsobom konformity k očakávaniam od vzťahovo blízkych osôb a jednotlivci s difúzne-vyhýbavým štýlom sú pri konfrontácii osobných problémov a rozhodnutí vyhýbavejší. Uvedený výskum na skúmanie podpornej úlohy zo strany rodičov a učiteľov bol však vykonaný na pomerne malej skupine respondentov – išlo o 43 stredoškolských študentov, a tak predchádzajúcu teóriu podľa Vágnerovej (2008) zdôrazňujúcu snahu dospelého človeka o zníženie závislosti na dospelých nepopiera. Podpornej úlohe rodinného prostredia a jeho dôležitosti pri vytváraní pevných sociálnych väzieb sa venuje aj Výrost a Slaměník (1998) ktorí uvádzajú, že práve na základe dôvery, podpory a emocionálne silných opätovaných vzťahov si dokážu mladí dospelí jednotlivci vytvoriť vhodné podmienky pre tvorbu a rozvoj významných procesov ďalšieho psychosociálneho vývoja. Podľa Allena, McElhaney, Kuperminca a Jodl (2004) predstavuje toto obdobie vhodný moment pre skúmanie kontinuity a prediktorov zmien v istote pripútania. Autori tvrdia, že kognitívne a relačné premeny majú potenciál vplývať na vývojové stavy mysle adolescentov vo vzťahu k pripútanosti, čo môže v priebehu vývoja viesť k výrazným diskontinuitám týchto stavov mysle. Vo svojom 2-ročnom výskume sa zamerali na skúmanie zmien bezpečného pripútania adolescentov vo veku 16-18 rokov. Výsledky ako celok nepreukázali pokles ani nárast v úrovni bezpečnosti pripútania v čase a zároveň na individuálnej úrovni sa preukázal mierny až vyšší stupeň jeho kontinuity. Výsledky ďalej ukázali, že adolescenti

s bezpečnou citovou väzbou sú schopní svoje vzťahy s matkami hodnotiť autonómne a zároveň bezstarostne diskutovať aj o nezhodách v ich vzájomných vzťahoch. Podstata bezpečnej základne teda umožňuje autonómne preskúmať emocionálnu a kognitívnu nezávislosť v kontexte silného vzťahu s rodičom.

Obdobie dospievania teda predstavuje prechodné obdobie medzi detstvom a dospelosťou a z pohľadu vývoja citovej väzby predstavuje úsek, v ktorom sa rozvíja proces postupného odpútavania sa, až sa nakoniec uzaviera. Je obdobím rozvoja identity a mladí dospievajúci sa postupne učia, ako sa stať autonómny a nezávislý, no zároveň ako zotrvať v blízkom vzťahu s rodičmi, súrodencami a rovesníkmi (Buist, Deković, Meeus & Aken, 2004).

2.2 Vzťahová väzba a obdobie dospievania

V období dospievania prebieha množstvo búrlivých zmien a Sejčová (2002, in Kuruc, 2013) hovorí aj o tzv. „druhej kríze originalnosti“. Ide o silne prejavovaný pocit vlastnej individuality a odlišnosti, ktorý vedie u dospievajúceho človeka k vytváraniu akéhosi kultu vlastnej osoby. Tento je typický zdôrazňovaním vlastného „ja“, častým búrením sa voči vlastnému prostrediu, spoločenským negativizmom, vzdorom či agresiou. Aj Langmeier a Krejčířová (2006) poukazujú na odlišnosti dospievajúcej mládeže v podobe špecifického vyjadrovania sa, obliekania sa a úpravy, čím predstavujú špecifickú subkultúru. Pre dospievajúcich, ktorí musia čeliť prichádzajúcim životným zmenám a výzvam vyvolaným okrem iného aj prechodom zo systému základného vzdelávania na vyššie, predstavuje pocit spokojnosti s vlastným životom dôležitý zdroj pre budovanie a plánovanie vlastného budúceho smerovania. Říčan (1972) v súvislosti s týmto obdobím hovorí o tzv. vekových krivkách, ktoré vyjadrujú kvantitatívne zmeny určitého znaku v závislosti na veku. Krivky rôznych výkonov spravidla stúpajú, potom sa vyrovnávajú, prechádzajú obdobím stálosti a nakoniec dochádza k ich poklesu. Na druhej strane u povahových vlastností býva priebeh vývoja týchto kriviek rôzny. V mladej dospelosti dochádza k pomerne vysokému nárastu úzkosti, neskôr k jej poklesu, stabilizácii na pomerne nízkej úrovni a v starobe k jej opätovnému nárastu. Pozitívne psychické fungovanie a nastavenie, v angličtine tiež označované pojmom *psychological well-being*, je teda dôležitým zdrojom úspešného prechodu medzi jednotlivými životnými obdobiami

(Bowman, 2015). Pocit celkovej spokojnosti sa považuje za kľúčový pre úspešné budovanie zmysluplných vzťahov, orientáciu v spoločenskom prostredí a realizáciu plného potenciálu počas ďalšieho fungovania.

Každé životné obdobie je spojené s väzbovým správaním, ktoré vyjadruje úroveň a kvalitu blízkosti či komunikácie s danou väzbovou osobou. Ukazuje sa, že vzťahové správanie v období adolescencie vychádza zo vzťahového správania vytvoreného v skoršom štádiu života. Kulišek (2000) uvádza, že citové vzťahy adolescentov s rodičmi, vrstovníkmi či vzťahovými partnermi sa postupne premieňajú od jednostrannej závislosti k obojstrannej a dochádza tiež k vzájomnému poskytovaniu starostlivosti a podpory. Iný výskum v oblasti vzťahového pripútania (Zeanah, 1996) zase ukázal presvedčivé výsledky, že forma neistého pripútania v detstve sa spája s následnými psychosociálnymi poruchami v predškolskom a mladšom školskom veku. Deti, ktoré sú vo veku 1 roka pripútané neistou väzbou preukazujú vyššiu mieru narušenia vzťahov s matkami, ako aj nižšie sociálne kompetencie so svojimi rovesníkmi. Čerešník a Gatial (2014) uvádzajú, že adolescenti často pôsobia tak, že ich snahou je čo najviac sa vzdialiť od citových rodičovských väzieb, pretože ich vnímajú skôr obmedzujúco ako ukotvujúco, a tak sa za kľúčovú úlohu tohto obdobia považuje vybudovanie vlastnej autonómie. Komunikácia medzi dospelými a dospelievajúcimi býva často napätá a konfliktná, zo strany mládeže prevažuje snaha o rovnocenné partnerstvo a častá je argumentácia, sťažovanie, cyklenie, neochota počúvať či odpor. Adolescenti sa všemožne snažia stať menej závislými od starostlivosti vzťahových osôb, a preto majú pri presadzovaní vlastného spôsobu života tendenciu nespoliehať sa už na rodičovskú podporu v takej miere ako doposiaľ. Na druhej strane, len o niečo viac ako polovicu dekády neskôr, v období neskorého dospievania, sa sami stávajú schopnými stať sa takouto vzťahovou osobou pre vlastného potomka (Cassidy & Shaver, 1999). Ako ďalej autori uvádzajú, rozvoj, resp. vznik adolescentnej autonómie nesúvisí so zmenou vzťahov s rodičmi v aktuálnom období, ale vyvíja sa skôr na pozadí bezpečných vzťahov vytvorených v minulosti. Tieto vzťahy nepretrvávajú iba počas obdobia dospievania, ale aj po jeho skončení. Aby uvedený proces nepôsobil mätúco či protichodne, je potrebné, aby sa na správanie dospelievajúcich mladých ľudí nazeralo v kontexte vývojových zmien typických pre toto obdobie. Spôsoby tvorby takýchto väzbových vzťahov sa počas vývinu menia a podliehajú významným zmenám z hľadiska percepcie väzbovej osoby, reprezentácie vzťahovej väzby a väzbových potrieb (Bowlby, 2010; Barátová & Popelková, 2015). V priebehu vývoja sa citové puto vytvára

obojsstranne v rámci recipročnej interakcie medzi vzťahovou osobou a dieťaťom. Potreba takejto väzby je v priebehu vývoja premenlivá a okrem iného je závislá na stupni vývoja perцепčných a kognitívnych schopností (Kulíšek, 2000). Predpokladá sa, že dobre vyvinuté vzťahové väzby majú pozitívny vplyv na vývoj mladého človeka počas celého života a poskytujú pocit emocionálnej podpory a blízkosti, obzvlášť počas dôležitých a náročných prechodných životných období (Buist, Deković, Meeus & Aken, 2004).

Bowlby (2010) uvádza, že individuálna variabilita, ktorá je už aj tak pomerne vysoká, sa v tomto období naďalej zvyšuje. Na jednej strane sú dospievajúci, ktorí prerušujú styky s rodičmi, na druhej sú tí, ktorí zostávajú silno pripútaní a nedokážu alebo nechcú zamerať svoje väzbové správanie k niekomu inému. A práve medzi týmito dvoma extrémami zostáva väčšina dospievajúcich ľudí, u ktorých väzba k rodičom pretrváva, ale zároveň u ktorých sú putá k ostatným ľuďom rovnako dôležité. Väzbové správanie v dospelosti je tak priamym pokračovaním väzbového správania v detstve, a je to vidieť aj na skutočnosti, že väzbové správanie v dospelosti sa už objavuje oveľa jednoduchšie. U väčšiny ľudí puto k rodičom pretrváva do dospelosti a najrôznejším spôsobom ovplyvňuje ich celkové správanie. Ako už vyplýva z predchádzajúceho textu, vzťahom medzi citovým putom a intenzitou materskej citlivosti sa bližšie zaoberala Ainsworthová (1985). Na jej výskum nadviazal aj tím autorov (Allen a kol., 2003), ktorí uvádzajú, že na rozdiel od detstva sa vzťahová väzba v adolescencii považuje viac za charakteristiku vnútorného stavu mysle ako za konkrétnu charakteristiku daného citového vzťahu. Zmeny v požiadavkách na citlivosť odpovedí vyžadujú meniace sa požiadavky na rodičov, pre ktorých je rozdiel reagovať citlivo na 3 mesačné dieťa ako reagovať tak na 12 mesačné či dvojročné. Spomínaní autori uvádzajú, že je náročnejšie reagovať citlivo na staršie dieťa ako na mladšie a preto sa požiadavky na citlivosť môžu meniť v čase. Hrubý a Hašto (2013) uvádzajú, že proces utvárania vzťahovej väzby je spojený na psychoneurofyziologickej úrovni s vytváraním tzv. vnútorných pracovných modelov. Tieto pracovné modely odrážajú komplexnú emočnú skúsenosť vo vzťahoch s blízkymi osobami, ktorá podlieha vyššiemu kognitívnemu spracovaniu a ukladá sa najmä do systému implicitnej pamäti. Vnútorné pracovné modely popisuje aj iný tím autorov (Allen, McElhaney, Kuperminc & Jodl, 2004), ktorý uvádza, že u adolescentov riadia nielen ich očakávania, ale aj budúce správanie v nových situáciách, pričom ich úlohou je zabezpečiť minimalizáciu utrpenia a maximalizáciu pocitu bezpečia. Tieto vnútorné

pracovné modely uchovávajú a organizujú spomienky z minulých zážitkov a predpokladá sa, že existujú a fungujú vo veľkej miere na automatickej a podvedomej úrovni.

Interakcie vzťahovej väzby vznikajúce hlavne v období raného detstva sú formované komplexnými viacúrovňovými neuronálnymi procesmi a predstavujú kritické obdobie života, v ktorom sa formujú základné behaviorálne stratégie (Hašto, Hrubý, 2012). Tieto stratégie, spolu so základnými vzťahovými vzorcami je možné pozorovať počas ďalšieho vývoja jedinca a v našej práci sme sa zamerali na konkrétne osobnostné charakteristiky, ktoré bližšie rozoberáme v nasledujúcej časti práce. Úzkosť, depresivitu a sebahodnotenie v praktickej časti skúmame vo vzťahu k typu vytvorenej vzťahovej väzby.

3 SEBAHODNOTENIE, DEPRESIVITA A ÚZKOSTNOSŤ

Osobnosť predstavuje komplexný systém, ktorého časti spolu navzájom súvisia a vzájomne sa podmieňujú. Jednotlivé čiastkové systémy osobnosti – od biologických dispozícií a temperamentu, cez zameranosť, adaptačné dynamizmy, schopnosti, kognitívne štýly až po charakter a koncept „jástva“ – sú integrované v celku osobnosti do koherentného systému a tento systém determinuje a reguluje celkovú činnosť osobnosti (Smékal, 2002). Človek je ďaleko najzložitejším zo všetkých živých tvorov. Uvažovať o osobnosti ako o celku znamená chápať, ako človek dokáže fungovať, aká je jeho základná životná situácia, aké pozície zastáva v rodine, v zamestnaní, v spoločnosti a aké role v týchto oblastiach života plní. Životnú dráhu osobnosti autor definuje ako súhrn po sebe nasledujúcich zážitkov a činov jednotlivca, ktoré sú vyvolané vonkajšími príčinami a sú ovplyvnené vnútornými podmienkami. Aj Říčan (1972) poukazuje pri skúmaní funkčného systému osobnosti na dôležitosť celostného zamerania, ktorý chápe osobnosť ako útvar, ktorého jednotlivé časti sú podriadené celku. Tieto časti fungujú vo vzájomnom spojení, jednotne a celostne. Ide teda o individuum chápané ako snahu o integráciu smerujúcu k seberealizácii a to v interakcii so svojim prostredím.

3.1 Sebahodnotenie

Uplynulé desaťročie prinieslo množstvo pohľadov na fenomén ľudského Ja. Problematika vzťahu k sebe samému sa stala centrom záujmu psychológie osobnosti a sociálnej psychológie. Sebavnímanie už nepredstavuje konzistentný a jednoliaty dojem o svojej osobe, ktorý je nemenný v čase a situáciách. V súčasnosti je vnímaný skôr ako zložitá a vnútorne organizovaná štruktúra, ktorá vzniká v procese interakcie jednotlivca s prostredím (Konečná, 2010). Značný posun v teórii aj metodológii výskumu sebavnímania predstavujú 80. roky, kedy bolo uskutočnených množstvo výskumov venovaných nielen obsahu a štruktúre sebavnímania. Pozornosť sa venovala aj ďalším aspektom, predovšetkým úlohe sebaregulácie v rámci intrapersonálnych procesov (spracovanie informácií, regulácia afektov, motivácia) a interpersonálnych procesov (napr. v sociálnej percepcii, vo výbere partnerov a pod.). Prínos týchto výskumov spočíva

predovšetkým v tom, že sebnímanie začalo byť chápané ako multifacetový¹ a hierarchický fenomén, ktorého fungovanie je závislé na jednej strane na motívoch Ja (napr. udržiavanie konzistencie, sebaaktualizácia), na druhej strane na konfigurácii sociálnych situácií (Blatný, Osecká & Macek, 1993). Vo vymedzení sebahodnotenia prevládajú značné rozpory a niektorí autori ho považujú aj za ekvivalent sebnímania. Pod sebnímaním je teda možné rozumieť súhrn predstáv a hodnotiacich súdov, ktoré človek o sebe má. Sebahodnotenie zase zodpovedá celkovému posúdeniu vlastnej hodnoty alebo významnosti a vyjadruje pozitívnu alebo negatívnu orientáciu k sebe samému (Suchá & Dolejš, 2016), či predstavu o sebe z hľadiska vlastnej kompetencie a ceny (Halama & Bieščad, 2006). Napríklad Minev a kol. (2018) uvádzajú, že synonymami sebahodnotenia sú pojmy súvisiace s vlastnou dôležitosťou (self-importance), sebaúctou (self-respect), sebaláskou (self-love) a úplnosťou (self-completeness) a zároveň, že sebahodnotenie sa významovo odlišuje od sebadôvery (self-confidence) a sebaúčinnosti (self-efficacy), pretože tieto dva koncepty v sebe zahŕňajú presvedčenia o osobnostných kvalitách a budúcom výkone. Smékal (2002) za ústrednú charakteristiku sebahodnotenia považuje sebaúctu, ktorá môže byť buď internalistická alebo externalistická. Za internalistický typ sebaúcty označuje sebaúctu budovanú a odvodenú z toho, ako úspešne sa nám darí dosahovať vytýčené ciele či úlohy. Ak si však viac uvedomujeme svoju osobnú hodnotu podľa toho, ako nás rešpektujú a uznávajú iní – akú máme autoritu a prestíž, ide o externalistický typ sebaúcty. Konečná (2010) nadväzuje na Rosenbergovu teóriu v tom, že sebahodnotenie chápané ako výsledok sociálneho porovnávanía a sebaopisovania na základe pozorovania vlastnej činnosti. Zároveň však nejde iba o súhrn predstáv o sebe, ale skôr o vyjadrenie vzťahu k sebe, ktorý je charakterizovaný emocionálnym prežívaním Ja a toto prežívanie sa realizuje v rámci základnej dimenzie hodnotenia, t.j. pozitívne-negatívne hodnotenie. Blatný, Osecká a Macek (1993) uvádzajú, že sebnímanie predstavuje mentálnu reprezentáciu Ja uloženú v pamäti ako znalostnú štruktúru, ktorá sa utvára v procese interakcie jednotlivca s prostredím, predovšetkým sociálnym. Je faktorom psychickej regulácie správania a slúži ako nástroj orientácie a zároveň ako stabilizátor činnosti. Obsahuje kognitívnu (obsah a štruktúra), afektívnu (vzťah k sebe a sebahodnotenie) a konatívnu zložku (motivačná a sebaregulačná funkcia).

¹ multifacetový fenomén vyjadruje skutočnosť, že sebnímanie tvorí množstvo mentálnych reprezentácií Ja, ktoré rôzni autori označujú ako obrazy, schémy či prototypy a ktoré tvoria určitý systém alebo priestor významov vzťahovaných ku konceptu Ja (Blatný, Osecká & Macek, 1993)

Sebahodnotenie predstavuje časť našej osobnosti a pre jeho rozvoj a rast je potrebné vnímať hodnotu svojej vlastnej osobnosti, ktorá sa formuje v priebehu života tým, ako sme schopní čeliť jednotlivým výzvam (Minev, 2018). Už Rosenberg v roku 1965 v rámci svojich výskumov s teenagermi zistil, adolescenti vo veku medzi 15-18 rokom sa pomerne intenzívne zaoberajú otázkami svojho bytia. Oveľa viac skúmajú kým sú, akí sú dobrí v porovnaní s inými a akými by mohli byť. Zistil, že vyššia sebadôvera súvisí so záujmom rodičov o svoje deti a tak isto, že nízke sebahodnotenie signifikantne korelovalo s pocitmi samoty, s citlivosťou na kritiku, úzkosťou, depresiou a psychosomatickými problémami, čo po viac ako päťdesiatich rokoch potvrdzujú aj výsledky štúdie Suchej a Dolejša (2016). Výsledky inej štúdie (Cevik, 2018) zase preukázali koreláciu vysokého sebahodnotenia s pocitmi dôvery v iných ľuďoch, s aktívnou sociálnou zapojenosťou a s vyššou úrovňou životnej spokojnosti a zdravia. Autor predmetnej štúdie ďalej uvádza, že matkine reakcie na dieťa a jej pozitívne správanie zvyšujú pocit sebahodnoty a naopak jej nedbalosť a odmietnutie zase zvyšuje negatívne atribúcie smerom k vlastnému self. Výsledky predmetnej štúdie takisto dokazujú existenciu pozitívneho vzťahu medzi akceptáciou seba a akceptáciou druhých, čo potvrdzuje existenciu spoločného základu týchto dvoch dimenzií v pozitívnych raných interpersonálnych vzťahoch. Aj Vágnerová (2008) uvádza, že pre malé dieťa má najväčší význam správanie matky. Dieťa jej názor preberá a predstavuje preňho základ sebahodnotenia. Ak matka vo svojej roli zlyháva, dieťa samo seba ťažšie vymedzuje, resp. má tendenciu hodnotiť sa negatívne a nie je uspokojovaná jeho potrebou potvrdenia vlastného významu. Takéto deti mávajú v neskoršom veku nízku sebadôveru, považujú sa za menej hodnotné a nevýznamné. Dôsledkom emočnej deprivácie bývajú problémy v tej oblasti socializácie, kde ide o prijatie hodnôt, noriem, o rozvíjanie rolí a diferenciaciu medziľudských vzťahov.

Vágnerová (2008) uvádza, že dospievajúci považujú svoje pocity čoraz viac za intímnu súčasť vlastnej osobnosti a nie sú ochotní ich zdieľať s kýmkoľvek. Často nedávajú vôbec najavo, ako sa cítia, pričom svojim pocitom venujú väčšiu pozornosť ako doteraz. Je bežné, že v pocitoch nemajú jasno, nevedia ich dobre verbalizovať a obávajú sa nepochopenia a výsmechu. S neistotou, ktorá súvisí s celkovou emočnou nevyrovnanosťou súvisia aj výkyvy v sebahodnotení. Vlastné uvedomené sebahodnotenie sa naplno rozvíja až v školskom veku a zvlášť intenzívne sa prežíva v období dospievania (Langmeier & Krejčířová, 2006). Neistota a zraniteľnosť sebaúcty sa prejaví v precitlivenosti na akékoľvek reakcie iných ľudí, ktoré bývajú často interpretované ako

nepriateľské a urážajúce. Spomínaní autori uvádzajú, že úroveň sebahodnotenia na začiatku dospievania spolu s otázkami o vlastnej totožnosti u väčšiny adolescentov obvykle prudko klesá a až okolo 15. roku začína pozvoľna opätovne narastať. V tomto veku má už mladý človek tendenciu posudzovať sa predovšetkým podľa reakcií druhých (predovšetkým vrstovníkov) na seba samého a podľa toho, čo si sám myslí o tom, ako ho vidia. Výkyvy v sebahodnotení potvrdzuje aj štúdia z roku 2015 (Suchá, Dolejš, Skopal & Vavrysová) hodnotiaca jeho vývoj a zmeny v čase u žiakov 2. stupňa základných škôl. Výsledky ukazujú, že v priebehu obdobia adolescencie dochádza k jeho značnému výkyvu a že úroveň sebahodnotenia sa odlišuje už v časovom pásme s odstupom 13 mesiacov, a to tak z hľadiska pohlavia, ako aj z hľadiska jednotlivých vekových kohort. Sebahodnotenie žiakov vo veku od 11 do 14 rokov má klesajúcu tendenciu a od 14 do 15 roku sa jeho hodnota opätovne mierne zvyšuje. Toto hľadanie identity, konfúzia rolí už spomínaného prechodu z detstva do obdobia kritického uvažovania o sebe prináša veľké riziká a výzvy. Adolescenti zmietaní vlastnou identitou postupne objavujú vlastné miesto vo svete práve aj na základe prvotnej dôvery v ranných štádiách, ktorú v tomto období opäť novým spôsobom upevňujú a následne budovaním sebadôvery získavajú cnosť vernosti a stability (Erikson, 2002).

3.2 Depresivita

Takmer každý človek prežíva obdobia, kedy sa cíti smutný, otupený a bez záujmu. Pochopiť depresiu môže byť celkom zložité, pretože môže byť často zamieňaná s pocitom smútku, zármutku alebo ťaživou situáciou. Depresia môže tieto stavy sprevádzať - je možné byť smutný a netrpieť depresiou, a tak isto je možné trpieť depresiou bez akejkoľvek zjavnej príčiny (Maloney & Kranzová, 1996). Mierna depresia je považovaná za normálnu reakciu na rôzne životné stresy a u ľudí sa prejavuje rôzne. Medzi situácie, ktoré najčastejšie vyvolávajú depresívne pocity, patria zlyhania v škole alebo v práci, strata blízkeho človeka, vážna choroba či staroba. Depresia je považovaná za poruchu vtedy, keď sú príznaky natoľko vážne, že jedincovi narúšajú každodenný život a pretrvávajú niekoľko týždňov (Atkinson, 2003), pričom svoj základ nemajú v emocionálnych problémoch, ale v problémoch biologických (Maloney & Kranzová, 1996). Ako však ďalej autori uvádzajú, uvedený fakt nevylučuje ani skutočnosť, že dlhodobé negatívne pocity môžu vyvolať samotné emocionálne problémy, ktoré môžu

človeka doviest' k depresii rovnako ako biologické príčiny. Skúmanie príčin vzniku duševných porúch však predstavuje veľmi komplexný, a tak aj náročný proces. Človek je biopsychosociálna bytosť a kauzalita jednotlivých faktorov a duševných porúch môže byť veľmi spletitá. Tak ako môže ísť o biologický pôvod, príčiny môžu pochádzať aj zo sociálnej oblasti (Hašto, 2005). Mozog neustále vyhodnocuje čo sa deje v jeho okolitom svete a to, čo vnímame prostredníctvom našich zmyslov, pôsobí do istej miery formatívne na funkcie a môže mať vplyv aj na štruktúru mozgu (Thome, in Hašto, 2005).

Vznik rizikových faktorov a enormný nárast úrovne depresivity u detí a adolescentov je najzjavnejší v období prechodu zo skorej, do strednej až neskej adolescencie (Hakin & Gillham, 2012). Podľa Príručky pre depresiu u detí a adolescentov (Abela & Hankin, 2007) približne 15-25% mladých ľudí zažíva veľkú depresiu koncom obdobia adolescencie. To predstavuje každoročne zhruba milión detí, adolescentov a rodinných príslušníkov, ktorí sú vystavení pocitom extrémnej izolácie, smútku, otupenosti, nenávisťi či iných zničujúcich symptómov, ktoré depresia prináša. Autori zároveň uvádzajú, že depresia a následná samovražda patrí k najčastejšej príčine úmrtia medzi adolescentami. Maloney a Kranzová (1996) uvádzajú ako zásadnú príčinu vzniku depresií v období adolescencie nástup obdobia prudkých zmien – od hormonálnych zmien, cez telesné chemické procesy až po zmeny telesnej váhy. Všetky tieto zmeny znamenajú pre mladých dospievajúcich ľudí zhoršenú schopnosť udržať si dovtedajšie ochranné mechanizmy a ich elimináciou dochádza k zvýšenému zaplaveniu negatívnymi pocitmi. Autori zaoberajúci sa výskumom depresie u detí a adolescentov uvádzajú, že je možné identifikovať určité osobnostné predispozície zvyšujúce pravdepodobnosť výskytu depresie (Abela, Fishman, Cohen & Young, 2012). Uvádzajú, že u jednotlivcov s vysokou mierou závislosti vzniká riziko rozvoja depresie po tom, čo boli títo jednotlivci v detstve vystavení narušeným interpersonálnym vzťahom, strate, opusteniu či sociálnemu odmietnutiu. U ľudí s vysokou mierou sebakritiky vzniká toto riziko zase po zážitku pocitu neschopnosti splniť vlastné požiadavky či požiadavky iných ľudí. Výskumom miery depresívnych príznakov bežných v populácii dospievajúcich sa zaoberali aj autori Suchá, Dolejš (2016), ktorí sa zamerali na skúmanie a objasnenie vzťahov medzi vybranými osobnostnými charakteristikami a agresivitou gymnaziálnych študentov vo veku 15-19 rokov. Výsledky preukázali signifikantne vyššiu úroveň depresivity u dievčat oproti chlapcom. McGee, Feehan, Williams a Anderson (1992) naznačujú, že symptómy depresie sa objavujú u detí už vo veku pred 12 rokom, pričom chlapci dosahujú vyššie hodnoty ako dievčatá. Predošlé

zistenia teda opätovne poukazujú na to, že medzipohlavné rozdiely v depresivite môžu byť veľmi citlivé na vek počas obdobia adolescencie (porov. aj Langmeier, Krejčířová, 2006).

3.3 Úzkosť

Téme úzkosti ako základnému existenciálnemu pocitu bolo venovanej mnoho pozornosti zo strany filozofov. Nakonečný (2000) uvádza ako jedného z hlavných predstaviteľov, ktorí túto problematiku tematizovali, dánskeho filozofa Kierkegarda, ktorý zdôrazňoval, že sa vyvíja z vnútra človeka ako niečo špecificky ľudského, ako reflexia ľudského bytia obklopeného prírodnými silami a plného bezmocnosti, ale zároveň obráteného k vyššiemu svetu plného nádeje. Cevik (2018) uvádza, že úzkosť je definovaná ako stav nestability medzi úsilím jednotlivca o kontrolu situácie a jeho neschopnosťou bojovať proti nej, pričom je zároveň spájaná s pocitom sebavedomia. Tiež ju opisuje ako stav vzrušenia, ktorý zraňuje emočnú a intelektuálnu rovnováhu a vedie k stiahnutiu pocitov. Matos a kol. (2008) popisujú, že sa objavuje ako bežný, funkčný a prechodný zážitok, ktorého povaha a intenzita sa veľmi líši v nadväznosti na vývojovom stupni jednotlivca. V súčasnej dobe, ktorá prináša toľko podnetov ako nikdy pred tým, sa tak do každodenných životov čoraz viac dostávajú emócie obáv, úzkosti a strachu. Mnoho ľudí podlieha takpovediac pretlaku podnetov, ktoré na nás z okolia pôsobia a za každú cenu sa s množstvom z nich snažia identifikovať. Takýto enormný tlak, či už vyplývajúci z nastavenia osobných cieľov, časového stresu či očakávaní spoločnosti, výrazným spôsobom vplýva na duševný stav mnohých ľudí. Rohr (2012) vo svojej práci uvádza, že bežným znakom človeka trpiaceho úzkosťou je snaha ju skrývať. A to nielen pred okolím, ale aj pred sebou samým, čím sa snažíme čo najviac priblížiť ideálnym predstavám o sebe samých. Psychológovia tento stav nazývajú *tabuizáciou úzkosti*. Takéto popieranie vlastných úzkostí a obáv môže spôsobiť, že si budú hľadať cestu na povrch iným spôsobom. A práve tento proces býva často sprevádzaný vo forme iných emócií: agresie, zlosti a smútku. Maloney a Kranzová (1996) rovnako ako v prípade depresie uvádzajú, že úzkosť je možné prežívať bez akejkoľvek zjavnej príčiny a to aj v prípadoch, keď človek prežíva pozitívne situácie. Goleman (2005) k téme úzkosti uvádza, že ľudia ponorení do svojich ponurých myšlienok si nevšímajú svoje fyzické pocity sprevádzajúce úzkosť, ktoré takéto myšlienky vyvolávajú. Najčastejšie ide o búšenie srdca, potenie či pocity svalového trasu.

Čo sa týka úzkosti v detstve, často dochádza zo strany rodičov k spájaniu pocitov úzkosti s pocitmi strachu. Kým strach predstavuje reakciu na skutočné, resp. niekedy aj zdanlivé nebezpečie a dieťa sa domnieva, že mu je vydané napospas, úzkosť sa často krát vyznačuje nejasnou mnohoznačnosťou, ktorá zneisťuje a pôsobí ako nebezpečný podnet (Rogge, 1999). Úzkosť môže byť trvalá a spojená s ochromujúcimi pocitmi podnecujúcimi k úteku, spojenými so slabosťou, nemohúcnosťou či bezmocnosťou. Často súvisí s bezmocnosťou, ktorá vyvoláva pocit neschopnosti konštruktívne zvládnuť nebezpečnú situáciu. Toto platí predovšetkým pre sociálnu, výchovne podmienenú úzkosť, ktorej príčiny ležia v blízkom okolí dieťaťa. A práve tieto úzkosti sa zdajú dieťaťu často hrozivé, zasahujú celú časť jeho osobnosti a negatívne ovplyvňujú jeho dôveru a sebahodnotenie. Vágnerová (2008) upozorňuje na nepriaznivý vplyv úzkostlivého postoja rodiča vo vzťahu k vývoju detskej identity, ktorý funguje ako záťaž, obmedzovanie samostatnosti, úrovne sebahodnotenia a celkového postoja k svetu. Ak totiž dieťa v ranom školskom veku nekriticky prijíma názory dospelých autorít, začne sa celkom logicky báť tiež. Môže mať problém s akceptovaním názorov dospelých aj detí a prijatie takéhoto defenzívne zameraného postoja bude dieťa izolovať predovšetkým od jeho vrstovníkov. Najmä v období stredného školského veku, kedy je vysoko hodnotená odvaha a sebaistota, predstavuje akýkoľvek prejav strachu a úzkosti dôvod k posmechu. Swan a kol. (2018) uvádzajú, že vyhýbavosť, ktorá je prejavom úzkosti v oblasti správania, môže spôsobovať, že sa mladý človek začne vyhýbať sociálnym, profesijným či akademickým aktivitám, ktoré v konečnom dôsledku obmedzujú výslednú spokojnosť v týchto oblastiach. Tému úzkosti sa venovala aj česká štandardizačná štúdia škály úzkostnosti, ktorá preukázala, že priemerná hodnota úzkostnosti u chlapcov rastie, pričom dievčatá sú štatisticky významne úzkostnejšie ako chlapci (Čerešník, Dolejš & Skopal, 2017).

Úzkosť ako ústredná téma záujmu je známa aj v Bowlbyho práci o vzťahovej väzbe (2010, 2012). Úzkosť primárne spájal s procesom straty a odlúčenia detí od rodičov a už počiatky svojej práce venoval skúmaniu dopadov odlúčenia na dieťa. Aj napriek tomu, že množstvo autorov odmietalo prijať jednoduchosť myšlienky o pôvode vzniku úzkosti, teda o dôležitosti straty, resp. odlúčenia od vzťahovej osoby, Bowlby vo svojom diele obhajoval jej jednoduchosť. Ako uvádza Hašto (2005), Bowlbyho výskumy umožnili identifikovať vzťahy medzi odlúčením ako formou narušenia väzby a určitými komunikačnými vzorcami v správaní matky. Tieto komunikačné vzorce môžu aktivovať

rovnaké mechanizmy u dieťaťa a poznačovať tak vývin jeho osobnosti prostredníctvom vnútorných pracovných modelov. V nadväznosti na typológiu vzťahovej väzby podľa Ainsworthovej (Ainsworthová, Bowlby, 1989) deti s neistou vzťahovou väzbou prežívajú silnú úzkosť a pocit, že nie sú dostatočne milované. Bezpečný typ pripútania v detstve tak predstavuje kľúčový element zdravého vývoja, budovania sebaúčinnosti a zdravej úrovne sebadôvery na to, aby ochraňovali jednotlivca pred stresujúcimi situáciami a tiež na to, aby si dokázali budovať zdravé vzťahy počas vývoja a v dospelosti. Neisté typy pripútania sú považované za dôležitý faktor zraniteľnosti a tak formovanie citového pripútania je kľúčovým vývojovým procesom s ohľadom na reguláciu úzkosti (Williams a kol., 2017; Rogge, 1999).

PRAKTICKÁ ČASŤ

4 METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝSKUMU

Hlavným zámerom predkladanej práce je popísať súvislosť medzi zložkami vzťahovej väzby a vybranými osobnostnými charakteristikami, ako aj súvislosti medzi zložkami vzťahovej väzby a mierou sebahodnotenia u adolescentov. Pre tento účel sme zvolili kvantitatívny prístup s použitím 4 dotazníkových metód, ktoré boli administrované žiakom troch náhodne vybratých školských zariadení v Bratislave. Jedna dotazníková metóda je zameraná na meranie vnímania pozitívnych a negatívnych dimenzií vzťahov medzi adolescentmi a ich rodičmi (**IPPA** – Inventory of Parent and Peer Attachment), ďalšie dve sú zamerané na meranie aktuálnej miery úzkostnosti a depresivity (**SUDS** – Škála úzkostnosti Dolejš a Skopal, **SDDSS** – Škála depresivity Dolješ, Skopal a Suchá) a posledná štvrtá meria sebahodnotenie (**RŠS** – Rosenbergova škála sebahodnotenia). V ďalších častiach praktickej časti práce sa zameriavame na bližší popis cieľov práce, hypotéz, výskumných otázok, výskumného súboru, použitých psychodiagnostických metód a etických problémov. Záver práce tvoria výsledky, ktoré sú zhrnuté v diskusnej časti.

4.1 Výskumný problém

Teoretickým základom práce je popis teórie vzťahovej väzby podľa Bowlbyho (2010; 2012) a jej nadväzného rozšírenia podľa práce Ainsworthovej (Ainsworthová, 1979, 1985). V práci sa zaoberáme aj jedným z viacerých aspektov nazerania na vzťahovú väzbu, a to z pohľadu jej troch dimenzií, ktorých meraním sa zaoberal tím autorov Armsden a Greenberg (1987). Teoretická časť zahŕňa aj popis vybraných osobnostných charakteristík (depresivita, úzkosť) a koncept sebahodnotenia. Výskumný problém našej práce predstavuje preskúmanie súvislostí a vzťahov medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby (stupeň vzájomnej dôvery, kvalita komunikácie, rozsah hnevu a odcudzenia) a úzkosťou, resp. depresivitou a medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby a konceptom sebahodnotenia. Cieľom našej práce je teda nájsť a popísať vyššie spomínané súvislosti a vzťahy medzi jednotlivými premennými.

4.2 Výskumné hypotézy, výskumné otázky

Teória vzťahovej väzby tak, ako ju popísal Bowlby (1982; 2010) a následné rozpracovanie tohto konceptu Ainsworthovou (1979) zmenil dovtedajší spôsob premýšľania o význame citovej väzby medzi dieťaťom a matkou, a to hlavne v prípadoch jej vzájomného narušenia v dôsledku separácie, deprivácie či smútenia. V našej práci sme v nadväznosti na teoretický základ citovej väzby medzi dieťaťom a rodičom hľadali súvislosti medzi citovou väzbou a osobnostnými charakteristikami v neskoršom vývine. V nadväznosti na uvedené sme stanovili hypotézy, ktoré sme v dôsledku lepšej prehľadnosti rozdelili podľa jednotlivých skúmaných osobnostných fenoménov – úzkostnosti, depresivity a sebahodnotenia.

Hypotézy pre oblasť úzkostnosti:

- Hypotéza 1:** Existuje štatisticky významná súvislosť medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou úzkostnosti.
- Hypotéza 2:** Zložky vzťahovej väzby dôvera k matke a otcovi budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou úzkostnosti.
- Hypotéza 3:** Zložky vzťahovej väzby kvalita komunikácia s matkou a otcom budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou úzkostnosti.
- Hypotéza 4:** Zložky vzťahovej väzby miera hnevu a odcudzenia k matke a otcovi budú štatisticky významne pozitívne súvisieť s úrovňou úzkostnosti.

Hypotézy pre oblasť depresivity:

- Hypotéza 5:** Existuje štatisticky významná súvislosť medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity.
- Hypotéza 6:** Zložky vzťahovej väzby dôvera k matke a otcovi budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou depresivity.
- Hypotéza 7:** Zložky vzťahovej väzby kvalita komunikácia s matkou a otcom budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou depresivity.
- Hypotéza 8:** Zložky vzťahovej väzby miera hnevu a odcudzenia k matke a otcovi budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou depresivity.

Hypotézy pre oblasť sebahodnotenia:

- Hypotéza 9:** Existuje štatisticky významná súvislosť medzi zložkami vzťahovej väzby a mierou sebahodnotenia.
- Hypotéza 10:** Zložky vzťahovej väzby dôvera k matke a otcovi budú štatisticky významne pozitívne súvisieť s úrovňou sebahodnotenia.
- Hypotéza 11:** Zložky vzťahovej väzby kvalita komunikácie s matkou a otcom budú štatisticky významne pozitívne súvisieť s úrovňou sebahodnotenia.
- Hypotéza 12:** Zložky vzťahovej väzby miera hnevu a odcudzenia k matke a otcovi budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou sebahodnotenia.

Okrem stanovenia hypotéz sme vzhľadom na zameranie výskumu stanovili aj základné výskumné otázky, ktorými sa snažíme zistiť existenciu rozdielov medzi jednotlivými premennými v závislosti od rozdielu pohlavia, ako aj zistiť existenciu rozdielov v miere sebahodnotenia v závislosti od veku:

Výskumná otázka V1: Odlišujú sa štatisticky významne dievčatá a chlapci v úrovni úzkostnosti vzhľadom na zložky vzťahovej väzby?

Výskumná otázka V2: Odlišujú sa štatisticky významne dievčatá a chlapci v úrovni depresivity vzhľadom na zložky vzťahovej väzby?

Výskumná otázka V3: Odlišujú sa štatisticky významne dievčatá a chlapci v miere sebahodnotenia vzhľadom na zložky vzťahovej väzby?

Výskumná otázka V4: Odlišujú sa štatisticky významne najmladší a najstarší respondenti v miere sebahodnotenia?

5 REALIZÁCIA VÝSKUMU, ZBER DÁT A ETIKA VÝSKUMU

5.1 Realizácia výskumu, zber a spracovanie dát

Jednotlivé psychodiagnostické metódy (IPPA, SUDS, SDDSS a RŠS), ktoré boli použité na zber dát, boli zosumarizované do jednej dotazníkovej batérie a následne boli distribuované a administrované v papierovej podobe formou pero-papier. Dotazníková batéria obsahovala okrem samotných psychodiagnostických metód aj úvodnú stranu so základnými informáciami o realizovanom výskume, časť so základnými identifikačnými údajmi pre respondenta (vek, pohlavie, trieda) a jednu samostatnú otázku, na ktorú mal každý respondent odpovedať ešte pred samotným testovaním. Otázka sa týkala vyjadrenia pocitu celkovej spokojnosti so samým sebou a znela „*Vo všeobecnosti som sám/sama so sebou spokojný/spokojná a mám k sebe dobrý vzťah*“.

Čo sa týka výberu a oslovenia jednotlivých škôl, išlo o náhodný výber a školské zariadenia boli kontaktované písomnou formou prostredníctvom e-mailu. Z celkového počtu oslovených bratislavských škôl reagovali pozitívne 3 školy (jedna klasická 9-ročná základná škola a dve 8-ročné gymnáziá). V každej zo škôl predchádzalo samotnému zberu dát krátke osobné stretnutie, v rámci ktorého boli poverení zástupcovia škôl oboznámení so základnými podmienkami výskumu a dostali k nahliadnutiu dotazníkovú batériu. Administrácia dotazníkov bola realizovaná z väčšej časti autorkou predkladanej práce a časť dotazníkových batérií bola v rovnakom čase vždy paralelne administrovaná aj prostredníctvom vopred dohodnutých pedagógov vo viacerých triedach.

Zber dát prebiehal počas troch dní a testovanie v rámci každej zo škôl prebiehalo počas jedného dňa. Po vyzbieraní dát nasledovala fáza prepisu údajov z papierovej podoby do podoby elektronickej a pre tento účel bol využitý tabuľkový procesor Excel. Prepis hrubých dát zabral približne 30-35 hodín čistého času.

V rámci dotazníkovej batérie boli tri metódy, ktoré obsahovali aj reverzné položky a bolo ich potrebné prekódovať. V rámci dotazníka IPPA išlo o položky 3, 6, 9 a 14, v rámci dotazníka SUDDS to boli položky 7, 8 a 14 a v rámci dotazníka RŠS to boli položky 2, 5, 7, 9 a 10. Pre výpočet štatistických dát bol použitý program SPSS – 25 [Statistical

Package for Social Sciences]. Prostredníctvom tohto programu sme boli schopní vyjadriť deskriptívne hodnoty nami použitých metodík. Na overenie normality sme použili hodnotu zošikmenia a Kolmogorov-Smirnov test, na základe ktorých sme zistili, že normalita bola porušená vo všetkých škálach dotazníkov, ktoré sme použili. Na testovanie hypotéz sme použili neparametrickú metódu Spearmanov korelačný koeficient, na testovanie výskumných otázok V1, V2, V3 sme použili spôsob porovnávania korelačných koeficientov z nezávislej vzorky a na testovanie výskumnej otázky V4 sme použili Spearmanov korelačný koeficient. Výsledky uvádzame v nasledujúcej kapitole.

V rámci spracovania dát sme vzhľadom na nekompletnosť vyplnených dát pristúpili aj k čisteniu dát a to nasledovným spôsobom:

Z celkového počtu zozbieraných dát, ktoré predstavovalo 298 respondentov, bolo vylúčených celkovo 13 respondentov z dôvodu neúplnosti zodpovedaných položiek. Títo respondenti vo svojich odpovediach neuviedli viac ako dve odpovede.

V 15 prípadoch uviedli respondenti nerozhodnú odpoveď spôsobom, že zaznačili dve susediace hodnoty. V takomto prípade sme odpoveď prepočítali priemerom odpovedí respondenta v danom dotazníku.

V 19 prípadoch respondenti v rámci dotazníka IPPA vyplnili iba jednu časť – buď týkajúcu sa matky (3 respondenti), alebo týkajúcu sa otca (16 respondentov). V 1 prípade respondent nevyplnil celý dotazník IPPA. Vo všetkých 20 prípadoch však respondenti odpovedali na zvyšnú časť dotazníkovej batérie, a preto boli zahrnutí do štatistických výpočtov.

V 7 prípadoch respondenti neodpovedali na celý dotazník RŠS a z tohto dôvodu boli vyradení zo štatistických výpočtov v rámci danej kategórie.

V 5 prípadoch respondenti neuviedli triedu/ročník, ale vzhľadom na to, že dotazníky boli evidované v poradí, v akom boli zbierané, vo všetkých prípadoch bolo možné identifikovať, že patria do jednej skupiny dát a bolo tak možné identifikovať triedu/ročník.

5.2 Etika výskumu

Pri realizácii našej výskumnej štúdie boli dodržiavané etické štandardy a normy. Vzhľadom na to, že zber dát bol realizovaný medzi žiakmi vo veku od 10 rokov, na

realizáciu výskumu bolo potrebné zabezpečiť aj informovanie zákonných zástupcov respondentov. Dve z troch školských zariadení disponovali generálnym súhlasom, ktorý zahŕňal nami skúmanú problematiku a z tohto dôvodu nebolo potrebné distribuovať informované súhlasy pre rodičov. Jedna škola pred samotným testovaním distribuovala žiakom informované súhlasy pre rodičov a samotného zberu dát sa zúčastnili iba tí žiaci, ktorí predmetné informované súhlasy odovzdali v deň testovania.

Pred samotným zberom dát boli žiaci opätovne oboznámení s informáciou, že ide o dobrovoľný a anonymný výskum a v prípade, ak žiak počas testovania zistí, že na dané otázky nevie, nechce, resp. nedokáže odpovedať, testovania sa môže kedykoľvek vzdať. Takýto prípad bol zaznamenaný 1, kedy respondent pri odovzdávaní testovacích hárkov odovzdal prázdny hárok a povedal, že na otázky nedokázal odpovedať. Žiaci boli zároveň vždy vyzvaní k tomu, aby sa nikde v rámci dotazníkov nepodpisovali a jediným identifikátorom bola vždy daná škola, trieda, pohlavie a vek.

Zástupcom jednotlivých školských zariadení bola poskytnutá možnosť detailnejšieho informovania sa o zámeroch a cieľoch výskumnej štúdie a tieto informácie boli každej škole poskytnuté ešte pred samotným testovaním pri prvom osobnom stretnutí. V jednom prípade dostala škola spätnú väzbu od rodiča v podobe žiadosti o bližšie informácie ohľadom realizovaného výskumu. Škola poskytla rodičovi podrobnejšie informácie prostredníctvom e-mailu s kontaktnými údajmi na realizátorku štúdie. Rodič sa však už následne nedopytoval žiadnych ďalších informácií.

6 CHARAKTERISTIKA VÝSKUMNÉHO SÚBORU A POUŽITÉ VÝSKUMNÉ METÓDY

6.1 Výskumný súbor

Výskumný súbor nášho projektu predstavujú žiaci náhodne vybratých 3 bratislavských školských zariadení s povinnou 9-ročnou školskou dochádzkou. Zber dát sa uskutočnil v časovom rozmedzí od decembra 2018 do februára 2019. Do školských zariadení, ktoré sa zúčastnili výskumu patrí jedna klasická 9-ročná základná škola a dve 8-ročné gymnáziá. Zvolený počet školských zariadení bol daný naplnením vopred stanovenej minimálnej cieľovej hranice respondentov.

Výskumný súbor tvorilo spolu 298 žiakov vo veku 10-17 rokov, z toho 147 chlapcov a 151 dievčat. Z uvedeného počtu odovzdalo nekompletné vyplnené dotazníkové batérie spolu 13 respondentov (8 dievčat a 5 chlapcov), ktorí boli vylúčení z celkového výskumného súboru, pretože s týmito dotazníkmi sa vzhľadom na nekompletnosť dát nedalo pracovať. Pri štatistických výpočtoch sme teda vychádzali zo súboru, ktorý finálne tvorilo 285 žiakov vo veku od 10-17 rokov, z toho 143 dievčat (50,18 %) a 142 chlapcov (49,82 %). Z celkového počtu respondentov 285 nevyplnili časť dotazníka IPPA týkajúcu sa vzťahu k matke 3 respondenti, časť týkajúcu sa vzťahu k otcovi 16 respondentov a 1 respondent nevyplnil celý dotazník týkajúci sa citovej väzby. Keďže na zvyšné tri dotazníkové metódy plne odpovedali, z výskumného súboru vyradení neboli a boli zahrnutí do štatistických výpočtov v rámci jednotlivých kategórií. Priemerný vek žiakov bol $M=13,18$ roka so štandardnou odchýlkou $SD=\pm 1,46$. Priemerný vek dievčat bol $M=13,32$ a priemerný vek chlapcov bol $M=13,04$. Vzhľadom na skutočnosť, že výskumný súbor tvorili dva rôzne typy škôl (klasická 9-ročná základná škola a dve 8-ročné gymnáziá), v našich výpočtoch sme vzhľadom na nekonzistentnosť počtu ročníkov v jednotlivých školských zariadeniach (9 ročníkov oproti 8 ročníkom) neporovnávali údaje v rámci jednotlivých ročníkov, ale v rámci vekovej kategórie respondentov. Najvyšší počet respondentov sme zaznamenali na 8-ročnom gymnáziu ($n=104$) a najnižší počet respondentov na 9-ročnej základnej škole ($n=82$). Veková hranica výskumného súboru bola ohraničená najnižším vekom 10. rokov (1 respondent) a najvyšším vekom 17. rokov (5 respondentov), pričom najviac respondentov dosahovalo vek 12 rokov

(79 respondentov). Podrobnejšie informácie o výskumnom súbore sa nachádzajú v tabuľke č. 1 a 2.

Tab. 1: Základné informácie o výskumnom súbore

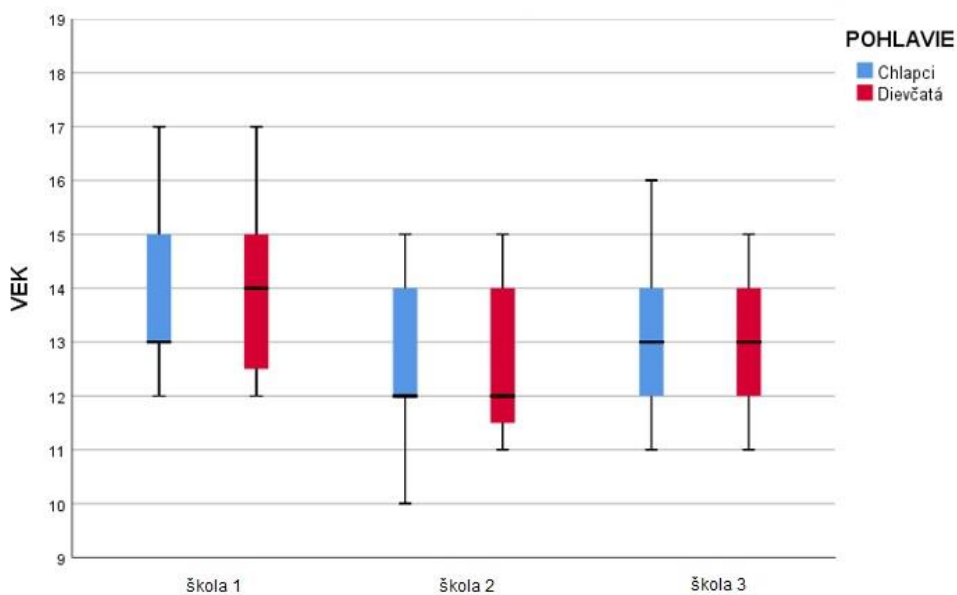
SPOLU		285
POHLAVIE	počet	%
dievčatá	143	50,18
chlapci	142	49,82
VEK		
10.	1	0,35
11.	29	10,18
12.	79	27,72
13.	63	22,11
14.	60	21,05
15.	32	11,23
16.	16	5,61
17.	5	1,75
ŠKOLA		
škola 1	82	28,77
škola 2	99	34,74
škola 3	104	36,49

Z tabuľky 2 môžeme pozorovať, že najvyšší priemerný vek dosahovali respondenti školy 2 (M=13,89). Najmladší respondent pochádzal zo školy 3 a v tomto školskom zariadení zároveň respondenti dosahovali aj najnižší vekový priemer zo všetkých respondentov. Uvedené údaje ilustruje aj grafické zobrazenie veku v závislosti od jednotlivých škôl v grafe č. 1.

Tab. 2: Vek podľa škôl a pohlavia

		počet	priemer	SD	Min	Max	Medián
škola 1	chlapci	46	13,11	1,27	11	16	13
	dievčatá	36	12,58	1,16	11	15	13
	SPOLU	82	13,05	1,22	11	16	13
škola 2	chlapci	35	13,77	1,36	12	17	13
	dievčatá	68	13,94	1,63	12	17	14
	SPOLU	99	13,89	1,55	12	17	14
škola 3	chlapci	65	12,65	1,29	10	15	12
	dievčatá	39	15,56	1,27	11	15	12
	SPOLU	104	12,62	1,28	10	15	12

Graf 1: Krabicový graf pre zobrazenie veku v závislosti od školy a pohlavia

6.2 Použité výskumné metódy

Pre zber dát sme použili testovú batériu pozostávajúcu z úvodnej strany obsahujúcej základné informácie o dotazníkovej štúdiu a jej cieľoch vrátane pokynov pre vyplňanie a zo 4 dotazníkových metód. Jednotlivé psychodiagnostické metódy sú zoradené v nasledujúcom poradí:

- 1) Dotazník rodičovského a rovesníckeho pripútania (IPPA),
- 2) Škála úzkostnosti Dolejš a Skopal (SUDS),
- 3) Škála depresivity Dolejš, Skopal a Suchá (SDDSS),
- 4) Rosenbergova škála sebahodnotenie (RŠS).

Respondenti celkovo odpovedali celkovo na 104 dotazníkových položiek, pričom v úvodnej časti testovej batérie odpovedali na otázky týkajúce sa pohlavia, veku, triedy a dátumu administrácie a jednu samostatnú otázku týkajúcu sa ich pocitu spokojnosti k sebe samému. Všetky dotazníky boli vyplnené formou pero-papier. Na overenie spoľahlivosti jednotlivých výskumných metód sme použili Cronbachovu alfu, na základe ktorej sme zistili, že všetky škály, ktoré vo výskume používame sú spoľahlivé. Podrobnejšie údaje uvádzame v nasledujúcej kapitole.

6.2.1 Dotazník rodičovského a rovesníckeho pripútania - IPPA

Dotazník rodičovského a rovesníckeho pripútania (Inventory of Parent and Peer Attachment - IPPA) predstavuje metódu zameranú na vnímanie pozitívnych a negatívnych dimenzií vzťahov medzi adolescentami a rodičmi, resp. medzi adolescentami a ich rovesníkmi. Konkrétne skúma to, či tieto osoby predstavujú pre adolescenta zdroj psychologického bezpečia a podpory (Armsden & Greenberg, 2009). Pôvodná verzia dotazníka bola uverejnená v roku 1987 a obsahovala 28 položiek týkajúcich sa vzťahu s rodičmi a 25 položiek týkajúcich sa vzťahu s rovesníkmi. Revidovaný dotazník z roku 2009 obsahuje dve samostatné časti – jedna skúma citové puto k rodičom (zvlášť k matke a zvlášť k otcovi) a druhá skúma citové puto k rovesníkom. V našej práci sme využili revidovanú časť týkajúcu sa vzťahu k rodičom. Tento dotazník tvoria tri subškály zahrnuté v 25 položkách, ktoré sú formulované formou jednoduchých konštatovaní o správaní sa rodičov v situáciách s kontextom vzbudzujúcim emocionálnu odozvu (Michalčáková, Lacinová, Bouša & Kotková, 2010). Predmetné subškály vyjadrujú:

- stupeň vzájomnej dôvery (9 položiek),
- kvalitu komunikácie (8 položiek),
- rozsah hnevu a odcudzenia (8 položiek).

Ide o sebahodnotovací dotazník s 5-stupňovou Likertovou škálou s vyjadreniami od „1 – nikdy alebo skoro nikdy“ po „5 – vždy alebo skoro vždy“, ktorá bola testovaná na respondentoch vo veku 16-20 rokov (Armsden & Greenberg, 2009). Jeho autori však uvádzajú, že použitie tejto metódy je možné aj pre mladšie deti a dosiahnuté hodnoty v rámci overovania validity ukázali prepojenie na niekoľko osobnostných premenných. V neskoršej adolescencii bola zistená korelácia citovej väzby s pozitívnym sebahodnotením a jeho stabilitou, životnou spokojnosťou a aktuálnym stavom (depresivita, úzkosť, hnev/odcudzenie, skrytý hnev a samota). Autori metódy uvádzajú spoločné hodnoty reliability pre všetky zložky citovej väzby k matke ($\alpha=0,87$) a otcovi ($\alpha=0,89$). Na overenie reliability v našej práci sme použili Cronbachovu alfu pre jednotlivé zložky citovej väzby u matky aj otca a výsledky uvádzame v nasledujúcej kapitole.

6.2.2 Škála úzkostnosti Dolejš a Skopal (SUDS)

Na meranie miery úzkostnosti sme v našej práci použili Škálu úzkostnosti Dolejš a Skopal (Dolejš & Skopal; slov. modif.: Čerešník, 2013), ktorá hodnotí jeden zo základných rysov dospelujúcej mládeže a poskytuje informácie o konkrétnom človeku vo vzťahu k rovesníckej skupine. Škála konkrétne vyjadruje mieru úzkostnosti dospelujúceho adolescenta vzhľadom k populácii rovnako starých rovesníkov. Bola vytvorená v rámci výskumného projektu zameraného na žiakov vo veku 11-15 rokov. Pri tvorbe škály bolo pôvodne zostavených 800 otázok a tvrdení, z ktorých časť pochádzala aj z iných českých a zahraničných diagnostických metód. Matematicko-štatistickými analýzami bolo do finálnej verzie identifikovaných 24 otázok diagnostikujúcich úzkosť ako stálejšiu charakteristiku osobnosti, z ktorých 3 sú reverzné. Jednotlivé položky majú úzky vzťah k celkovému skóre (v rozmedzí $r=0,37$ až $r=0,67$) a ide o stredne silný vzťah na hladine významnosti 0,001.

Populačné normy predmetnej škály vytvoril autorský tím na základe celorepublikového výskumu s 10-15 ročnými respondentami, ktoré sú delené podľa pohlavia a veku. Normy poskytujú možnosť zaradiť vyšetrovanú osobu na konkrétne miesto v populácii na základe dosiahnutého celkového hrubého skóre, ktoré sa následne prevádza na percentily a tak je možné získať prehľadné porovnanie dospelujúcich s jeho vrstovníkmi. Kolektív autorov uvádza viacero publikácií daného dotazníka spolu s hodnotami reliability v rozpätí od $\alpha=0,83$ do $\alpha=0,90$ (Čerešník, Dolejš & Skopal, 2017). Na overenie reliability v našej práci sme použili Cronbachovu alfu a výsledky uvádzame v nasledujúcej kapitole.

6.2.3 Škála depresivity Dolejš, Skopal a Suchá (SDDSS)

Mieru depresivity sme merali prostredníctvom nástroja Škála depresivity Dolejš, Skopal a Suchá (Dolejš, Skopal, & Suchá, 2013; slov. modif.: Čerešník, 2018), ktorý je určený na zisťovanie aktuálnej miery depresivity. Je zacielený najmä na skupinu dospelujúcich, u ktorej je súčasný počet diagnostických nástrojov pomerne obmedzený. Diagnostika miery aktuálnej depresie je dôležitá najmä z hľadiska eliminácie spomínaného stavu a pomoci k zlepšeniu života jednotlivca trpiaceho takýmito problémami. Táto škála umožňuje identifikovať jedincov, ktorí sú aktuálne depresívnejší oproti svojim rovesníkom a ktorým môže byť na základe rozpoznania depresívnej symptomatológie

poskytnutá včasná a efektívna pomoc. Škála obsahuje 20 tvrdení, na ktoré respondent reaguje výberom jednej zo štyroch možností od „rozhodne nesúhlasím“, „nesúhlasím“, „súhlasím“ až po „rozhodne súhlasím“. Ako impulz k vytvoreniu tejto škály slúžila Beckova škála depresivity a pri jej vývoji bolo využitých niekoľko rôznych nezávislých skupín probandov. Štatisticko-matematické analýzy dát vychádzajú z údajov respondentov vo veku 15-19 rokov. Autori príručky uvádzajú hodnotu reliability $\alpha=0,91$. Na overenie reliability v našej práci sme použili Cronbachovu alfu výsledky uvádzame v nasledujúcej kapitole.

6.2.4 Rosenbergova škála sebahodnotenia (RŠS)

Na meranie globálnej úrovne sebahodnotenia sme v našej výskumnej práci použili široko využívanú sebvýpovednú Rosenbergovu škálu sebahodnotenia. Táto škála meria celkovú úroveň globálneho vzťahu samého k sebe (Rosenberg, 1965; Blatný, Osecká, 1994; slov. modif.: Čerešník, 2013). V porovnaní z predchádzajúcimi výskumami, ktoré boli zamerané samostatne na sebadôveru a sebaapodceňovanie, ide o jednofaktorovú škálu vytvorenú na základe faktorovej analýzy, ktorá zachytáva celkové hodnotenie seba a celkový obraz pozitívnych a negatívnych postojov voči sebe. Obsahuje 10 položiek a v slovenskej verzii respondenti vyberajú z odpovedí v rámci 4 bodovej Likertovej škály od „rozhodne nesúhlasím“ po „rozhodne súhlasím“. Škála obsahuje 5 pozitívne formulovaných a 5 negatívne formulovaných položiek, ktoré sa pri vyhodnocovaní rekódujú a vysoké skóre naznačuje vysoké sebahodnotenie (Halama & Bieščad, 2006). Ako autori ďalej uvádzajú, vnútorná konzistencia škály je adekvátne a koeficienty Cronbachovho alfa sa pohybujú od $\alpha=0,72$ po $\alpha=0,88$. Na overenie reliability v našej práci sme použili Cronbachovu alfu výsledky uvádzame v nasledujúcej kapitole.

7 VÝSLEDKY VÝSKUMU

V tejto časti práce postupne popíšeme výsledky, ktoré boli zistené prostredníctvom jednotlivých štatistických metód. Popis a interpretáciu hodnôt začneme vyhodnotením reliability jednotlivých výskumných metód, nasleduje overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi zložkami vzťahovej väzby, úzkosťou, depresivitou a sebahodnotením a na záver popíšeme štatistické overenie výskumných otázok, ktoré sú primárne zamerané na skúmanie existencie medzipohlavných rozdielov v rámci jednotlivých skúmaných premenných. Do štatistických analýz sú zahrnuté základné demografické údaje týkajúce sa pohlavia a veku, ako aj samostatná položka z úvodu dotazníkovej batérie, ktorá sa týkala vyjadrenia respondenta o jeho celkovej spokojnosti so samým sebou.

7.1 Overenie reliability výskumných metód

Na overenie spoľahlivosti jednotlivých výskumných metód sme použili Cronbachovu alfu, na základe ktorej sme zistili, že všetky škály, ktoré vo výskume používame sú spoľahlivé. Podrobnejšie údaje uvádzame v tabuľke 3.

Tab. 3: Reliabilita výskumných metód a ich porovnanie

Výskumná metóda	Počet položiek	Chronbachova alfa	Reliabilita podľa autorov jednotlivých metód
IPPA matka - dôvera	10	0,89	
IPPA matka - komunikácia	9	0,72	0,87
IPPA matka - hnev a odcudzenie	6	0,62	
IPPA otec - dôvera	10	0,91	
IPPA otec - komunikácia	9	0,72	0,89
IPPA otec - hnev a odcudzenie	6	0,62	
SUDS	24	0,90	0,83 - 0,90
SDDSS	20	0,93	0,91
RŠS	10	0,85	0,72-0,88

Poznámka: Armsden, Greenberg, 2009; Čerešník, Dolejš & Skopal, 2017; Dolejš, Zemanová & Vavrysová, 2017; Halama, Bieščad (2006).

7.2 Overenie výskumných hypotéz

Na overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby (dôvera k matke a otcovi, kvalita komunikácie s matkou a otcom, hnev a odcudzenie voči matke a otcovi) a úrovňou jednotlivých osobnostných charakteristík (úzkostnosti, depresivity) a konceptu sebahodnotenia sme vo všetkých prípadoch zvolili Spearmanov korelačný koeficient pre dáta porušujúce normalitu rozloženia. Podrobnejšie výsledky k jednotlivým hypotézam uvádzame v samostatných častiach podľa jednotlivých osobnostných rysov.

Hypotézy pre oblasť úzkostnosti

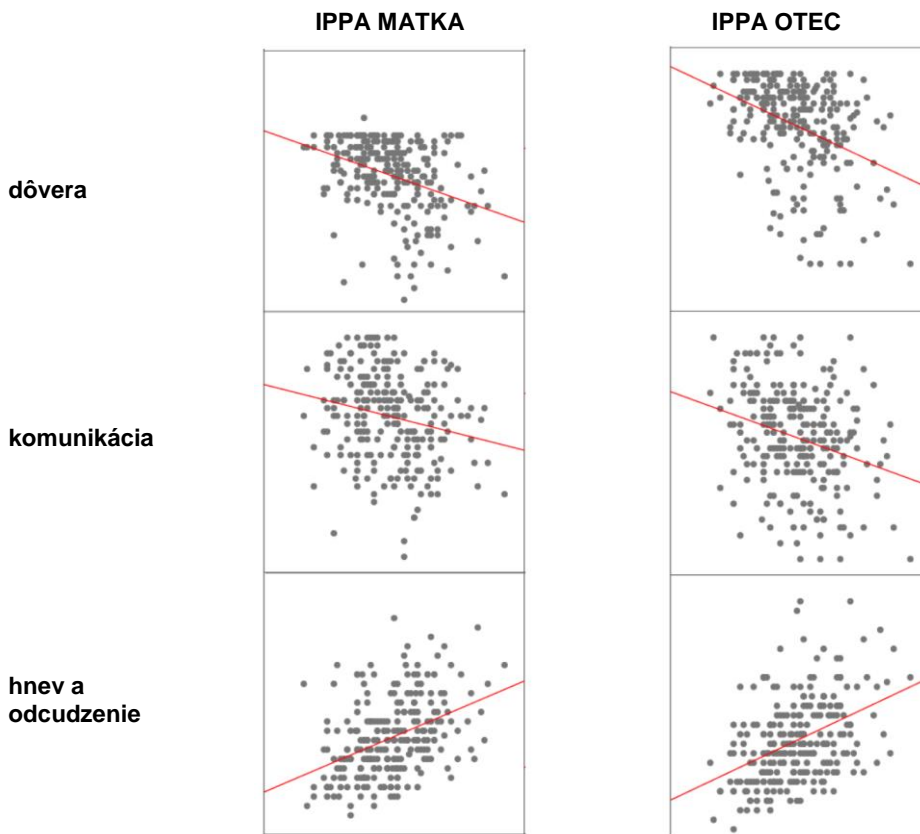
Z výsledkov pre overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby a úrovňou úzkostnosti (*hypotéza 1*) môžeme usúdiť, že existuje (1) štatisticky významný, stredne silný negatívny vzťah medzi úzkosťou a zložkou vzťahovej väzby **dôvera k matke** ($r_s = -0,36$, $p < 0,001$) **a otcovi** ($r_s = -0,40$, $p < 0,001$) (*hypotéza 2*); (2) slabý negatívny, štatisticky významný vzťah v zložke **kvalita komunikácie s matkou** ($r_s = -0,23$, $p < 0,001$) a **s otcom** ($r_s = -0,27$, $p < 0,001$) (*hypotéza 3*); (3) kladný, stredne silný, štatisticky významný vzťah v zložke **hnev a odcudzenie k matke** ($r_s = 0,46$, $p < 0,001$) **a otcovi** ($r_s = 0,44$, $p < 0,001$) (*hypotéza 4*). Na základe výsledkov sme všetky hypotézy pre oblasť úzkostnosti potvrdili (hypotéza 1, 2, 3 a 4) a môžeme konštatovať, že so stúpajúcou dôverou dieťaťa k rodičom, resp. so stúpajúcou kvalitou komunikácie k rodičom klesá pocit úzkosti. Zároveň so stúpajúcou mierou hnevu a odcudzenia k rodičom miera úzkostnosti narastá. Podrobnejšie výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke, ktorá je sprevádzaná aj grafickým zobrazením.

Tab. 4: Overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou úzkostnosti

rodič	subškála IPPA	SUDS
matka	dôvera	-0,36***
	kommunikácia	-0,23***
	hnev a odcudzenie	0,45***
otec	dôvera	-0,41***
	kommunikácia	-0,27***
	hnev a odcudzenie	0,44***

Poznámka: *** = $p < 0,001$.

Graf 2: Zobrazenie vzťahov medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou úzkostlivosti

Hypotézy pre oblasť depresivity

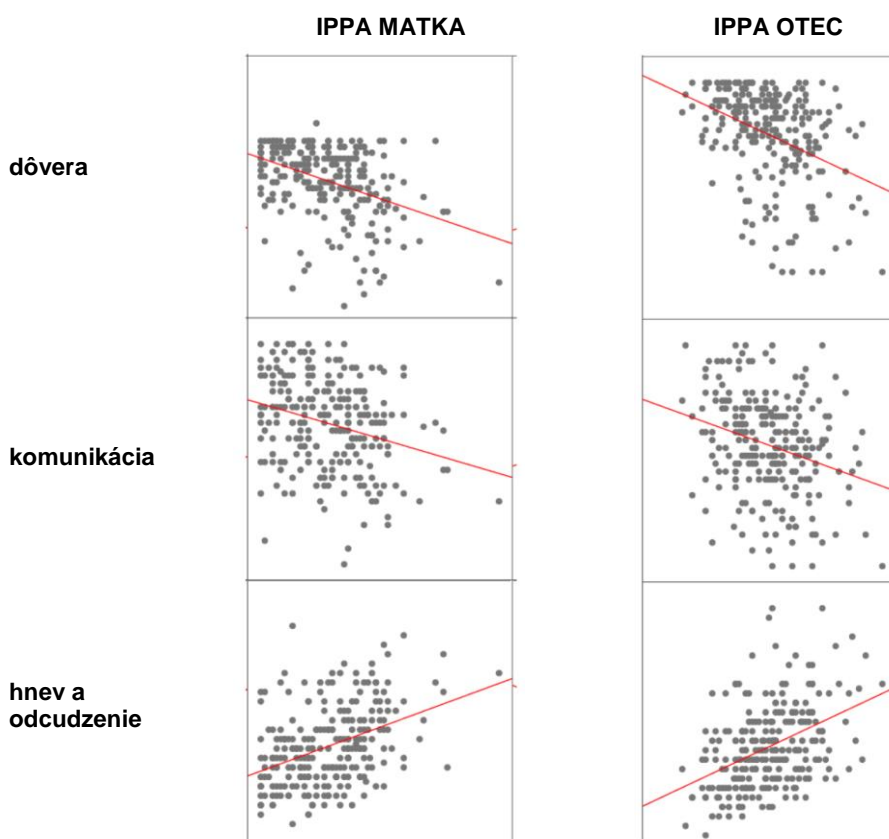
Z výsledkov pre overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity (*hypotéza 5*) môžeme usúdiť, že existuje (1) štatisticky významný, stredne silný negatívny vzťah medzi depresivitou a zložkou vzťahovej väzby **dôvera k matke** ($r_s = -0,39$, $p < 0,001$) **a otcovi** ($r_s = -0,38$, $p < 0,001$) (*hypotéza 6*); (2) slabý negatívny, štatisticky významný vzťah voči zložke **kvalita komunikácie s matkou** ($r_s = -0,29$, $p < 0,001$) a s **otcom** ($r_s = -0,25$, $p < 0,001$) (*hypotéza 7*); (3) stredne silný, štatisticky významný vzťah voči zložke **hnev a odcudzenie k matke** ($r_s = 0,42$, $p < 0,001$) **a otcovi** ($r_s = 0,40$, $p < 0,001$) (*hypotéza 8*). Na základe výsledkov sme všetky hypotézy pre oblasť depresivity (*hypotéza 5, 6, 7, a 8*) potvrdili a môžeme konštatovať, že so stúpajúcou dôverou dieťaťa k rodičom, resp. so stúpajúcou kvalitou komunikácie k rodičom klesá miera depresivity. Zároveň so stúpajúcou mierou hnevu a odcudzenia k rodičom miera depresivity narastá. Podrobnejšie výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke, ktorá je sprevádzaná aj grafickým zobrazením.

Tab. 5: Overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity

rodič	subškála IPPA	SDDSS
matka	dôvera	-0,39***
	komunikácia	-0,29***
	hnev a odcudzenie	0,42***
otec	dôvera	-0,38***
	komunikácia	-0,25***
	hnev a odcudzenie	0,40***

Poznámka: *** = $p < 0,001$.

Graf 3: Zobrazenie vzťahov medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity

Hypotézy pre oblasť sebahodnotenia

Z výsledkov pre overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby a úrovňou sebahodnotenia (hypotéza 9) môžeme usúdiť, že existuje (1) štatisticky významný, stredne silný pozitívny vzťah medzi sebahodnotením

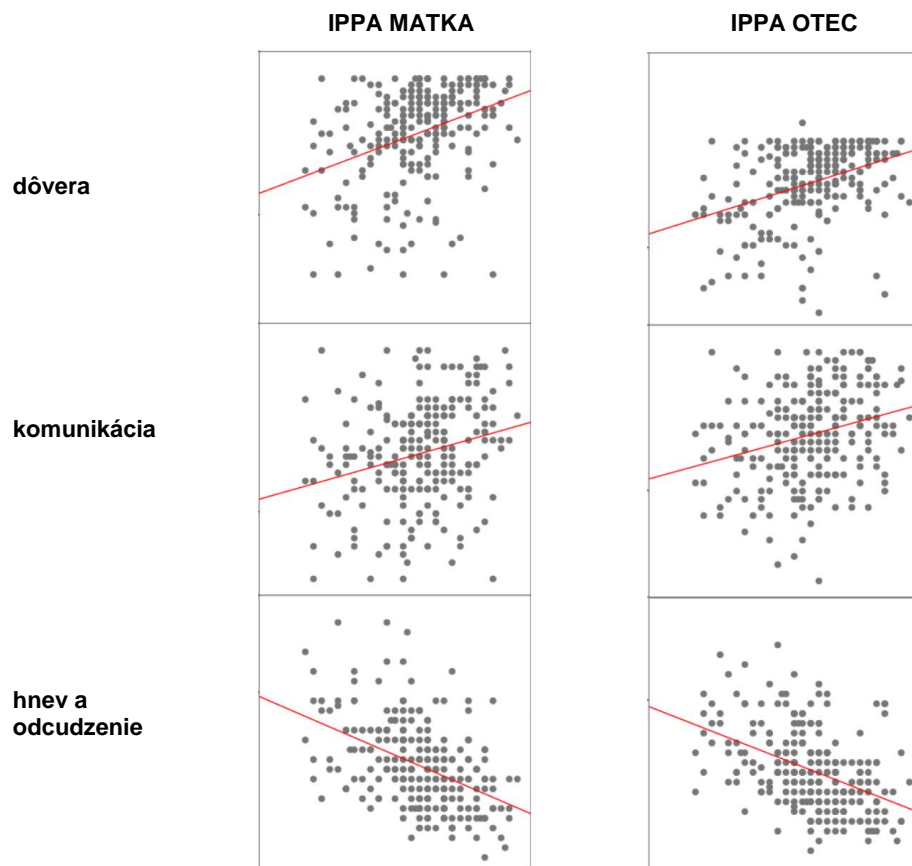
a zložkou vzťahovej väzby *dôvera k matke* ($r_s=0,38$, $p<0,001$) *a otcovi* ($r_s=0,37$, $p<0,001$) (*hypotéza 10*); (2) slabý pozitívny, štatisticky významný vzťah voči zložke *kvalita komunikácia s matkou* ($r_s=0,27$, $p<0,001$) *a s otcom* ($r_s=0,25$, $p<0,001$) (*hypotéza 11*); (3) kladný, stredne silný, štatisticky významný vzťah v zložke *hnev a odcudzenie k matke* ($r_s=-0,46$, $p<0,001$) *a otcovi* ($r_s=-0,45$, $p<0,001$) (*hypotéza 12*). Na základe výsledkov sme všetky hypotézy pre oblasť sebahodnotenia (*hypotéza 9, 10, 11 a 12*) potvrdili a môžeme konštatovať, že so stúpajúcou dôverou dieťaťa k rodičom, resp. so stúpajúcou kvalitou komunikácie k rodičom rastie miera sebahodnotenia. Zároveň so stúpajúcou mierou hnevu a odcudzenia k rodičom pocit sebahodnotenia klesá. Podrobnejšie výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke, ktorá je sprevádzaná aj grafickým zobrazením.

Tab. 6: Overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity

rodič	subškála IPPA	RSS
matka	dôvera	0,38***
	komunikácia	0,27***
	hnev a odcudzenie	-0,46***
otec	dôvera	0,37***
	komunikácia	0,25***
	hnev a odcudzenie	-0,45***

Poznámka: *** = $p < 0,001$.

Graf 4: Zobrazenie vzťahov medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou sebahodnotenia

7.3 Overenie výskumných otázok

Jedným z aspektov skúmania nami zvolených premenných (úzkosť, depresivita, sebahodnotenie) bolo aj zisťovanie rozdielov v dosiahnutých výsledkoch v závislosti od pohlavia, ako aj skúmanie rozdielov v dosiahnutých výsledkoch sebahodnotenia v závislosti od veku. Na štatistické overenie našich výskumných otázok sme použili kombináciu viacnásobnej regresie a porovnania korelačných koeficientov z nezávislej vzorky podľa metódy výpočtu navrhnutej trojicou autorov Eid, Gollwitzer & Schmidt (2011).

Overenie výskumnej otázky V1

Na overenie toho, či sa chlapci a dievčatá štatisticky významne odlišujú dosiahnutej v úrovni úzkostnosti vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby, sme použili model viacnásobnej regresie, kde závislú premennú predstavuje škála SUDS a nezávislé

premenné predstavujú pohlavie a jednotlivé zložky vzťahovej väzby. Výsledky regresných koeficientov ukázali, že chlapci a dievčatá dosahujú rozdielne priemerné hodnoty úzkostnosti a vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby dosahujú dievčatá o 5,5 bodov vyššiu úzkosť ako chlapci ($b=5,51$, $p<0,001$). Podrobnejšie výsledky sú uvedené v nasledujúcej tabuľke.

Tab. 7: Rozdiely v úrovni úzkostnosti vzhľadom na pohlavie

rodič	subškály IPPA	B	S.E.	t	p
	priesečník	59,21	6,94	8,53	0,001
	pohlavie	5,51	1,24	4,44	0,001
matka	vzájomná dôvera	-0,37	0,12	-3,01	0,003
	kvalita komunikácie	0,06	0,15	0,37	0,715
	hnev a odcudzenie	0,45	0,21	2,22	0,028
otec	vzájomná dôvera	-0,11	0,12	-0,96	0,340
	kvalita komunikácie	-0,06	0,14	-0,40	0,691
	hnev a odcudzenie	0,29	0,22	1,36	0,176

Poznámka: závislá premenná SUDS.

V našej práci sme sa ďalej rozhodli preskúmať vzťahy medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby vzhľadom na pohlavie. Z výsledkov môžeme usudzovať, že pohlavie nevplýva na vzťah medzi **úzkosťou** a zložkou vzťahovej väzby (1) **dôvera k matke** ($z=1,42$, $p=0,079$) **a otcovi** ($z=1,05$, $p=0,147$), taktiež nevplýva na zložku (2) **kvalita komunikácia s matkou** ($z=0,18$, $p=0,43$) a **s otcom** ($z=0,04$, $p=0,483$) a nevplýva ani na zložku (3) **hnev a odcudzenie k matke** ($z=1,29$, $p=0,098$) **a otcovi** ($z=0,16$, $p=0,44$). Výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tab. 8: Vzťahy jednotlivých zložiek vzťahovej väzby vzhľadom na pohlavie

rodič	subškály IPPA	pozorované z-skóre/signifikancia	SUDS
	dôvera	z	1,415
		p	0,079
matka	komunikácia	z	0,179
		p	0,429
	hnev a odcudzenie	z	1,292
		p	0,098
otec	dôvera	z	1,048
		p	0,147
	komunikácia	z	0,043
		p	0,483
	hnev a odcudzenie	z	0,164
		p	0,435

Poznámka: závislá premenná SUDS.

Overenie výskumnej otázky V2

Na overenie toho, či sa chlapci a dievčatá štatisticky významne odlišujú v dosiahnutej v úrovni depresivity vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby, sme použili model viacnásobnej regresie, kde závislú premennú predstavuje škála SDDSS a nezávislé premenné predstavujú pohlavie a jednotlivé zložky vzťahovej väzby. Výsledky regresných koeficientov ukázali, že chlapci a dievčatá nedosahujú štatisticky významne rozdielne priemerné hodnoty depresivity, ale na vzorke sa ukázalo, že dievčatá dosahujú o 1 bod vyššiu depresivitu ako chlapci ($b=1,59$, $p=0,195$). Podrobnejšie výsledky sú uvedené v nasledujúcej tabuľke.

Tab. 9: Rozdiely v úrovni depresivity vzhľadom na pohlavie

rodič	subškály IPPA	B	S.E.	t	p
	priesečník	50,64	6,86	7,38	0,001
	pohlavie	1,59	1,23	1,30	0,195
matka	vzájomná dôvera	-0,41	0,12	-3,37	0,001
	kvalita komunikácie	-0,02	0,15	-0,13	0,898
	hnev a odcudzenie	0,32	0,20	1,57	0,117
otec	vzájomná dôvera	-0,14	0,11	-1,23	0,221
	kvalita komunikácie	-0,05	0,14	-0,35	0,730
	hnev a odcudzenie	0,32	0,21	1,49	0,137

Poznámka: závislá premenná: SDDSS.

V našej práci sme sa ďalej rozhodli preskúmať vzťahy medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby vzhľadom na pohlavie. Z výsledkov môžeme usudzovať, že pohlavie nevplyva na vzťah medzi **depresivitou** a zložkou vzťahovej väzby (1) **dôvera k matke** ($z=1,30$, $p=0,096$) **a otcovi** ($z=1,05$, $p=0,148$), taktiež nevplyva na zložku (2) **kvalita komunikácia s matkou** ($z=0,18$, $p=0,428$) a **s otcom** ($z=0,53$, $p=0,300$) a nevplyva ani na zložku (3) **hnev a odcudzenie k matke** ($z=0,97$, $p=0,166$) **a otcovi** ($z=0,19$, $p=0,426$). Výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tab. 10: Vzťahy jednotlivých zložiek vzťahovej väzby vzhľadom na pohlavie

rodič	subškály IPPA	pozorované z-skóre/signifikancia	SDDSS
matka	dôvera	z	1,302
		p	0,096
	komunikácia	z	0,183
		p	0,428
otec	hnev a odcudzenie	z	0,968
		p	0,166
	dôvera	z	1,047
		p	0,148
matka	komunikácia	z	0,523
		p	0,300
	hnev a odcudzenie	z	0,187
		p	0,426

Poznámka: závislá premenná SDDSS.

Overenie výskumnej otázky V3

Na overenie toho, či sa chlapci a dievčatá štatisticky významne odlišujú v dosiahnutej úrovni sebahodnotenia vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby, sme použili model viacnásobnej regresie, kde závislú premennú predstavuje škála RŠS a nezávislé premenné predstavujú pohlavie a jednotlivé zložky vzťahovej väzby. Výsledky regresných koeficientov ukázali, že chlapci a dievčatá nedosahujú rozdielne štatisticky významne rozdielne priemerné hodnoty sebahodnotenia ($b=0,74$, $p=0,052$), ale na vzorke sa ukázalo, že dievčatá dosahujú o 0,74 bodu vyššie sebahodnotenie ako chlapci. Podrobnejšie výsledky sú uvedené v nasledujúcej tabuľke.

Tab. 11: Rozdiely v úrovni sebahodnotenia vzhľadom na pohlavie

rodič	subškály IPPA	B	S.E.	t	p
	priesečník	27,94	2,09	13,40	0,001
	pohlavie	0,74	0,38	1,96	0,052
matka	vzájomná dôvera	0,02	0,04	0,39	0,694
	kvalita komunikácie	-0,01	0,05	-0,27	0,791
	hnev a odcudzenie	-0,03	0,06	-0,42	0,675
otec	vzájomná dôvera	-0,03	0,04	-0,74	0,462
	kvalita komunikácie	-0,02	0,04	-0,52	0,602
	hnev a odcudzenie	-0,02	0,07	-0,28	0,783

Poznámka: závislá premenná RŠS.

V našej práci sme sa ďalej rozhodli ďalej preskúmať vzťahy medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby vzhľadom na pohlavie. Z výsledkov môžeme usudzovať, že pohlavie nevplyva na vzťah medzi **sebahodnotením** a zložkou vzťahovej väzby (1) **dôvera k matke** ($z=0,71$, $p=0,240$) a **otcovi** ($z=1,44$, $p=0,075$), taktiež nevplyva na zložku (2) **kvalita komunikácia s matkou** ($z=0,18$, $p=0,429$) a **s otcom** ($z=1,29$, $p=0,098$) a nevplyva ani na zložku (3) **hnev a odcudzenie k matke** ($z=0,42$, $p=0,337$) a **otcovi** ($z=1,01$, $p=0,157$). Výsledky uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tab. 12: Vzťahy jednotlivých zložiek vzťahovej väzby vzhľadom na pohlavie

rodič	subškály IPPA	pozorované z-skóre/signifikancia	RŠS
matka	dôvera	z	0,708
		p	0,240
	komunikácia	z	0,180
		p	0,429
otec	hnev a odcudzenie	z	0,420
		p	0,337
	dôvera	z	1,436
		p	0,075
otec	komunikácia	z	1,291
		p	0,098
	hnev a odcudzenie	z	1,006
		p	0,157

* Poznámka: závislá premenná RŠS.

Overenie výskumnej otázky V4

Na overenie toho, či sa najmladší a najstarší respondenti štatisticky významne odlišujú v dosiahnutej miere sebahodnotenia, sme použili t-test. Na základe výsledkov môžeme hovoriť, že v miere sebahodnotenia existuje signifikantný rozdiel medzi najmladšími a najstaršími respondentami ($t(191,063)=-2,04$, $p=0,043$). Pri danej výskumnej otázke sme si ako najmladších respondentov označili tých, ktorí mali vek nižší alebo rovný 25 percentilu a najstarších tých, ktorí dosiahli minimálne 75 percentil. Na otestovanie sme použili t-test pre nezávislé skupiny. Najstarší respondenti dosiahli mierne vyššiu úroveň sebahodnotenia ako najmladší (Rozdiel medzi skupinami=-0,77).

Tab. 13: T-test pre nezávislé skupiny

škála	podskupina	N	priem. poradie	t	df	P
RŠS	najmladší	104	25,85	-2,036	191,06	0,043
RŠS	najstarší	107	26,62			

Na záver kapitoly s výsledkami výskumných hypotéz a výskumných otázok pridávame poslednú časť týkajúcu sa úvodnej otázky, ktorá bola súčasťou testovej batérie. Otázka znela „Vo všeobecnosti som sám/sama so sebou spokojný/á a mám k sebe dobrý vzťah“. Na túto otázku odpovedali žiaci výberom z troch možností „áno“, „nie“, „cítim sa skôr neutrálne“. Otázka predstavuje ekvivalent s položkou, ktorá je súčasťou škály sebahodnotenia RŠS, ktorá bola v rámci dotazníkovej batérie zaradená v poradí ako posledná a znela „Som so sebou vcelku spokojný/spokojná“. Hodnotenie úvodnej otázky malo 3-bodovú škálu hodnotenia odpovedí „áno“, „nie“ a „cítim sa skôr neutrálne“ oproti položke zo škály RŠS, ktorá mala 4-bodovú škálu hodnotenia od „rozhodne nesúhlasím“ po „rozhodne súhlasím“. Cieľom otázky, ktorá tvorila úvodnú časť testovej batérie bolo zistiť vzťah medzi celkovým skóre škály sebahodnotenia RŠS a tým, ako sa respondent ohodnotil sám v danom pocite. V rámci zisťovania vzťahov týchto premenných sme analyzovali vzťah s konkrétnou položkou v rámci RŠS, ako aj s celkovým skóre danej škály. Na analýzu bol použitý Spearmanov korelačný koeficient. Z celkového výskumného súboru 285 žiakov odpovedalo na úvodnú otázku 246 respondentov a výsledky analýzy ukázali silný štatisticky významný vzťah s konkrétnou položkou v rámci škály RŠS ($r_s=0,51$, $p>0,001$) a ešte silnejší, taktiež štatisticky významný vzťah s celkovým skóre sebahodnotenia ($r_s=0,62$, $p>0,001$).

7.4 Prehľad výsledkov hypotéz

V našej výskumnej štúdii sme celkovo stanovili a overili 12 hypotéz, ktoré boli rozdelené do 3 častí podľa skúmanej premennej (úzkosť, depresivita, sebahodnotenie). V tejto časti ponúkame ich prehľadný súhrn spolu s výsledkom.

Tab. 14: Prehľad výsledkov hypotéz

	Znenie hypotézy	Potvrdenie
H1	Existuje štatisticky významná súvislosť medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou úzkostnosti.	áno
H2	Zložky vzťahovej väzby dôvera k matke a otcovi budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou úzkosti.	áno
H3	Zložky vzťahovej väzby kvalita komunikácia s matkou a otcom budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou úzkosti.	áno
H4	Zložky vzťahovej väzby miera hnevu a odcudzenia k matke a otcovi budú štatisticky významne pozitívne súvisieť s úrovňou úzkosti.	áno

H5	Existuje štatisticky významná súvislosť medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity.	áno
H6	Zložky vzťahovej väzby dôvera k matke a otcovi budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou depresivity.	áno
H7	Zložky vzťahovej väzby kvalita komunikácia s matkou a otcom budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou depresivity.	áno
H8	Zložky vzťahovej väzby miera hnevu a odcudzenia k matke a otcovi budú štatisticky významne negatívne súvisieť s úrovňou depresivity.	áno
H9	Existuje štatisticky významná súvislosť medzi zložkami vzťahovej väzby a mierou sebahodnotenia.	áno
H10	Zložky vzťahovej väzby dôvera k matke a otcovi budú štatisticky významne pozitívne súvisieť s úrovňou sebahodnotenia.	áno
H11	Zložky vzťahovej väzby kvalita komunikácie s matkou a otcom budú štatistiky významne pozitívne súvisieť s úrovňou sebahodnotenia.	áno
H12	Zložky vzťahovej väzby miera hnevu a odcudzenia k matke a otcovi budú štatistiky významne negatívne súvisieť s úrovňou sebahodnotenia.	áno

8 DISKUSIA

V tejto kapitole zhrňame najzásadnejšie zistenia teoretických východísk v komparácii a nadväznosti na výsledky našej výskumnej štúdie. V závere diskusie uvádzame aj limity práce vrátane možných smerovaní ďalšieho bádania. Bližšie sme popísali zákonitosti tvorby citovej väzby, ako aj rozvoj väzieb medzi dieťaťom a rodičom v priebehu vývoja. Našou snahou bolo nájsť aj súvislosti medzi vytvorenou vzťahovou väzbou a tým, ako citové puto vplyva na človeka počas jeho vývoja. Hlavným cieľom našej štúdie bolo nájsť a popísať vzťahy a súvislosti medzi vytvorenou citovou väzbou adolescentov a jednotlivými osobnými charakteristikami, ktoré v našej práci predstavovali úzkosť, depresivitu a sebahodnotenie. Citovú väzbu sme skúmali najmä z pohľadu jej jednotlivých zložiek tak, ako ich zdefinoval tím autorov Armsden a Greenberg (1987), a to konkrétne z pohľadu vytvorenej dôvery dieťaťa k matke a otcovi, z pohľadu kvality komunikácie medzi dieťaťom a rodičmi a nakoniec z perspektívy miery hnevu a odcudzenia dieťaťa od rodičov.

Základ teórie vzťahovej väzby položil Bowlby koncom šesťdesiatych rokov a na jeho prácu veľmi úzko nadviazala Ainsworthová definovaním typológie citového pripútania dieťaťa k rodičovi. Na rozdiel od psychoanalýzy, ktorá sa vo svojej teórii opiera primárne o výpovede jednotlivca týkajúce sa jeho minulosti, vývojová psychológia stavia primárne na priamych dôkazoch pozorovania v danom čase. Hunt (2010) v tejto súvislosti uvádza, že priame empirické pozorovania vývojových psychológov bližšie dokresľujú a ozrejmujú psychoanalytické myšlienky o citovej väzbe medzi matkou a dieťaťom. Označuje ich za ústrednú tému vývojového výskumu už od roku 1932, kedy Svetová zdravotnícka organizácia vydala Bowlbyho publikáciu o materskej starostlivosti a duševnom zdraví. Základom bádania Bowlbyho práce bolo objasnenie príčin citovej naviazanosti dieťaťa k primárnej vzťahovej osobe a preukázanie biologického podkladu túžby po blízkosti vzťahu, ktorú odôvodňoval evolučnou teóriou prirodzeného výberu. Začiatky jeho práce spočívali v sledovaní detí vychovávaných v ústavoch, ktorým sa nedostávalo dostatok citového prijatia a Bowlby označil práve túto skutočnosť za dôvod zaostávania v citovom a osobnostnom vývoji (Bowlby, 1982, 2010; porov. aj Langmeier, Krejčířová, 2006).

Prevažná časť literatúry, s ktorou sme pri písaní tejto štúdie pracovali, vychádzala z typológie vzťahovej väzby podľa Ainsworthovej (Ainsworthová & Bell, 1970), neskôr doplnenej Mainovou (1979). Ako sme už spomínali v predchádzajúcom texte, iný pohľad na klasifikovanie citovej väzby priniesli autori Armsden a Greenberg (1987), ktorí prostredníctvom nového nástroja na meranie rodičovského a rovesníckeho pripútania merali jednotlivé zložky rodičovskej väzby. Pri svojej práci vychádzali z predpokladu, že kvalita pripútania k významným vzťahovým osobám predstavuje dôležitý faktor počas celého života a že jednotlivé zložky rodičovskej väzby, konkrétne **stupeň vzájomnej dôvery, kvalita komunikácie a rozsah hnevu a odcudzenia**, môžu mať vplyv na jednotlivé zložky v rámci rovesníckych vzťahov. Tím autorov predpokladal, že zložky kvality rodičovskej väzby determinujú aj vzdialenejšie väzbové systémy. Nástroj, ktorý vyvinuli, sa nazýva *Dotazník rodičovského a rovesníckeho pripútania* a obsah jednotlivých položiek vychádzal z predpokladov, ktoré brali do úvahy pôvod a povahu pocitov adolescenta voči dôležitým vzťahovým osobám (rodičia a rovesníci).

V našej práci sme sa bližšie zamerali na skúmanie povahy pocitov voči rodičom a použili sme časť dotazníka týkajúcu sa matky a otca. Výsledky štúdie autorov Armsden a Greenberg (1987) preukázali vzťah medzi kvalitou citovej väzby a úrovňou depresivity/úzkosti a úrovňou hnevu/odcudzenia. Autori tiež predpokladali, že kvalita pripútania k rodičom a rovesníkom vplyva na vnímanú úroveň prežívaného well-beingu. Ich výsledky potvrdili, že rodičovská väzba vysoko signifikantne súvisí s pocitom well-beingu, obzvlášť s pocitom sebahodnotenia a s pocitom životnej spokojnosti. V našej práci sme sa zamerali na skúmanie vzťahu medzi kvalitou citovej väzby, úzkosťou, depresivitou a sebahodnotením.

V prvej časti našej práce sme sa bližšie pozreli na vzťahy medzi jednotlivými zložkami citovej väzby a **úzkosnosťou**, na meranie ktorej sme použili Škálu úzkostnosti Dolejš a Skopal (Dolejš & Skopal; slov. modif.: Čerešník, 2013). Bowlbyho výskumy umožnili identifikovať vzťahy medzi odlúčením ako formou narušenia citovej väzby a určitými komunikačnými vzorcami v správaní matky. Tieto komunikačné vzorce môžu následne aktivovať rovnaké mechanizmy u dieťaťa a ovplyvňovať tak vývin jeho osobnosti (Bowlby, 2012). V našej práci sme predpokladali, že medzi jednotlivými premennými existuje štatisticky významná súvislosť a výsledky tento vzťah medzi úzkosnosťou a jednotlivými zložkami citovej väzby potvrdili. So stúpajúcou dôverou dieťaťa k rodičom

(matka: $r_s = -0,36$ a otec: $r_s = -0,40$), ako aj so stúpajúcou kvalitou komunikácie s rodičmi (matka: $r_s = -0,23$ a otec: $r_s = -0,27$) pocit úzkosti klesal. Zároveň s narastajúcim hnevom a odcudzením dieťaťa k rodičom miera úzkostnosti rástla (matka: $r_s = 0,46$ a otec: $r_s = 0,44$). Naše výsledky tak potvrdzujú teoretický základ, ktorý sa opiera o Ainsworthovej typológiu vzťahovej väzby a ktorá hovorí o tom, že deti s neistou vzťahovou väzbou prežívajú silnú úzkosť a zažívajú pocit, že nie sú dostatočne milované (Ainsworthová, Bowlby, 1989). Výsledky mnohých experimentov oboch autorov dokazovali, že deti, ktoré nemali možnosť naviazať bezpečnú citovú väzbu k matke prežívali duševnú tieseň. Výsledky našej štúdie rovnako tak potvrdzujú aj výsledky predchádzajúcich štúdií autorov Williamsa s kolektívom (2017), ktorí sa zaoberali výskumom neistého citového pripútania detí trpiacimi symptómami migrény. Výsledky ich práce potvrdzujú, že neisté pripútanie je považované za silný faktor zraniteľnosti a formovanie citového pripútania je kľúčovým vývojovým procesom s ohľadom na reguláciu úzkosti. V rámci skúmania úzkostnosti sme si v našej štúdií stanovili aj výskumnú otázku, ktorou sme sa snažili zistiť, či sa v úrovni úzkostnosti vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby štatisticky významne odlišujú chlapci od dievčat. Z našich výsledkov vyšlo, že dievčatá a chlapci dosahujú štatisticky významné rozdielne priemerné hodnoty úzkostnosti vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby a zároveň že dievčatá dosahujú celkové vyššie skóre ako chlapci.

Ďalšou oblasťou záujmu v našej práci bolo preukázanie a popis vzťahov medzi jednotlivými zložkami citovej väzby a **depresivitou**, na meranie ktorej sme použili Škálu depresivity Dolejš, Skopal a Suchá (Dolejš, Skopal, & Suchá, 2013; slov. modif.: Čerešník, 2018). Hakin a Gillham (2012) uvádzajú, že enormný nárast úrovne depresivity u detí a adolescentov je najzjavnejší v období prechodu zo skorej, do strednej až neskorej adolescencie. Podľa Príručky pre depresiu u detí a adolescentov (Abela & Hankin, 2007) približne 15-25% mladých ľudí zažíva veľkú depresiu koncom obdobia adolescencie. Ďalším autorom, ktorý sa dlhodobo vo svojej práci venoval téme depresivity u detí a dospievajúcej mládeže bol John Abela. Vo svojej štúdií spolu s kolektívom autorov (Abela, Fishman, Cohen & Young; 2012) sledoval osobnostné predispozície na vznik depresie u detí trpiacimi vyššou úrovňou sebakritiky a väčšou mierou závislosti na iných. Výsledky naznačujú, že vyššia miera závislosti na iných bola u detí s nižšou sebadôverou spájaná s vyšším rizikom vzniku depresívnych symptómov. V našej štúdií sme sa zamerali na to, či existuje štatisticky významná súvislosť medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity a výsledky túto existenciu vzťahu potvrdili. So stúpajúcou

dôverou dieťaťa k rodičom (matka: $r_s = -0,37$ a otec: $r_s = -0,38$) a so stúpajúcou kvalitou komunikácie dieťaťa s rodičmi (matka: $r_s = -0,29$ a otec: $r_s = -0,253$) miera depresivity klesá. Naopak, so stúpajúcou mierou hnevu a odcudzenia k rodičom (matka: $r_s = 0,42$ a otec: $r_s = 0,40$) miera depresivity rastie. Naše výsledky sú konzistentné s výsledkami štúdie z roku 2000 (Muris, Meesters, van Melick & Zwambag), ktoré preukazujú existenciu vzťahu medzi úrovňou dôvery a odcudzenia k rodičom a mierou úzkostnej poruchy a depresivity. Rovnako ako v prípade úzkostnosti, aj v prípade depresivity preukazujú adolescenti s istou vzťahovou väzbou signifikantne nižšiu úroveň úzkostnosti a depresivity oproti adolescentom s neistou väzbou. V rámci skúmania depresivity sme si v našej štúdií stanovili aj výskumnú otázku, ktorou sme sa snažili zistiť, či sa v úrovni depresivity vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby štatisticky významne odlišujú chlapci od dievčat. Z našich výsledkov vyšlo, že dievčatá a chlapci štatisticky významné rozdielne priemerné hodnoty depresivity vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby nedosahujú a zároveň, že dievčatá dosahujú o niečo vyššie celkové skóre ako chlapci. Tieto výsledky sú veľmi podobné ako výsledky štúdie autorov Suchá, Dolejš (2016), ktorí tiež skúmali depresivitu u adolescentov. Fenomén depresivity u adolescentov, ako sme to viac krát popísali, je veľmi citlivý nielen na vekové rozdiely, ale aj medzipohlavné rozdiely, ktoré sa môžu líšiť v období adolescencie už v odstupe niekoľkých mesiacov v závislosti nielen od aktuálneho stavu prežívania, ale aj od miery sebahodnotenia.

V rámci konceptu **sebahodnotenia** sme sa v našej práci bližšie zamerali na zistenie a popísanie vzťahov medzi jednotlivými zložkami citovej väzby a mierou sebahodnotenia, na meranie ktorého sme použili Rosenbergovu škálu sebahodnotenia (Rosenberg, 1965; Blatný, Osecká, 1994; slov. modif.: Čerešník, 2013). Práve Rosenberg sa dlhoročne venoval skúmaniu sebahodnotenia u dospievajúcej mládeže a zistil, že nízke sebahodnotenie signifikantne korelovalo s pocitmi samoty, s citlivosťou na kritiku, úzkosťou či depesiou (Rosenberg, 1965). V našej štúdií sme sa zamerali na to, či existuje štatisticky významná súvislosť medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby a úrovňou sebahodnotenia a výsledky túto existenciu vzťahu potvrdili. So stúpajúcou dôverou dieťaťa k rodičom (matka: $r_s = 0,38$ a otec: $r_s = 0,37$), resp. so stúpajúcou kvalitou komunikácie k rodičom (matka: $r_s = 0,27$ a otec: $r_s = 0,25$) miera sebahodnotenia rastie. Zároveň so stúpajúcou mierou hnevu a odcudzenia k rodičom (matka: $r_s = -0,46$ a otec: $r_s = -0,45$) pocit sebahodnotenia klesá. Výsledky našej štúdie sú tak v súlade s výsledkami Rosenberga (1965) a Vágnerovej (2008), ktoré potvrdili, že vyššia sebadôvera súvisí

so záujmom rodičov o svoje deti a na druhej strane, že nízke sebahodnotenie podľa Rosenbergových výsledkov signifikantne korelovalo s úzkosťou, depresiou, pocitmi samoty či citlivosťou na kritiku. Vyššie spomínané výsledky aj po viac ako päťdesiatich rokoch tiež potvrdzujú výsledky štúdie Suchej a Dolejša (2016), ktorí sa venovali skúmaniu agresivity, depresivity a sebahodnotenia u adolescentov. Koreláciu vyššieho pocitu sebahodnoty s pozitívnymi reakciami matky na dieťa potvrdzuje vo svojich výsledkoch aj Cevik (2018), ktorý zároveň tvrdí, že odmietnutie a nedbalosť z jej strany zase zvyšuje negatívne atribúcie k vlastnému self. V rámci skúmania sebahodnotenia sme si v našej štúdií stanovili aj dve výskumné otázky, ktorými sme sa snažili zistiť, či sa dievčatá a chlapci štatisticky významne odlišujú v miere sebahodnotenia vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby, ako aj to, či sa štatisticky významne v úrovni sebahodnotenia odlišujú najmladší a najstarší respondenti. Z našich výsledkov vyšlo, že dievčatá a chlapci sa v priemerných hodnotách sebahodnotenia vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby štatisticky významne nelíšia a zároveň, že dievčatá dosahujú o 0,74 boda nižšie skóre v úrovni sebahodnotenia ako chlapci. Čo sa týka porovnania úrovne sebahodnotenia u najmladších a najstarších respondentov, zistili sme štatisticky významne malý vzťah medzi vekom a mierou sebahodnotenia ($r_s = -0,16$). Tieto výsledky sú v súlade s výsledkami Langmeiera a Krejčírovej (2006), ktorí uvádzajú, že u adolescentov obvykle prudko sebahodnotenie klesá a až v závere tohto obdobia začína opäť pozvoľne narastať, čo opakovane potvrdili aj výsledky Suchej, Dolejša, Skopala & Vavrysovej (2015).

Ak ide o limity práce, ktoré súviseli s realizáciou našej výskumnej štúdie, k jedným z hlavných faktorov patrí veľkosť výskumného súboru, ktorý nie je významne reprezentatívny. Oslovení respondenti pochádzali z 3 bratislavských škôl, pričom jedno zariadenie predstavovalo 9-ročnú základnú školu a zvyšné dve boli 8-ročné gymnáziá žiakov rovnakého veku. Pre reprezentatívnejšie výsledky zbieraných dát by bolo vhodné použiť väčší rozsah školských zariadení jedného typu, príp. by bolo zaujímavé porovnať rozličné typy škôl medzi sebou. Ďalším dôležitým faktorom pri samotnom zbere dát bol termín samotného zberu. Dve zo školských zariadení ponúkli možnosť zberu dát v predvianočnom období, kedy už neprebiehala štandardné vyučovanie a pozornosť detí bola výrazne narušená. V rámci administrácie dotazníkových batérií bol markantný rozdiel v jednotlivých ročníkoch, ako aj v jednotlivých školách. U najmladších žiakov bol aj čiastočný problém s porozumením niektorých položiek dotazníka. Niektoré deti sa

pýtali na význam jednotlivých otázok, pričom najväčší problém žiakom robili položky 6 a 15 z dotazníka IPPA (*Nechcem nechať voľný priebeh pocitom, ktoré sa týkajú mojej mamy/otca, resp. Moja mama/môj otec mi pomáha lepšie poznať samého/samú seba*) a prvej položky z dotazníka RŠS (*Mám pocit, že si uchovávam svoju osobnú dôstojnosť aspoň v takej miere ako väčšina ostatných ľudí*). Okrem rozsahu porozumenia by sme radi spomenuli aj rozsah pozornosti, resp. vážnosti, ktorú jednotlivé deti venovali vyplňaniu dát. Boli pozorovateľné rozdiely medzi najmladšími žiakmi, ktorí nevenovali dostatok pozornosti vyplňaniu jednotlivých položiek a najstaršími žiakmi, u ktorých bol zjavný záujem o danú problematiku prejavývaný následnou spoločnou diskusiou po samotnom zbere dát. Medzi ďalšie limitujúce faktory pri zbere dát radíme pravdepodobnosť skreslenia údajov, nakoľko v niektorých prípadoch bolo aj napriek výzvam o samostatnosť pri vyplňaní dát zjavné nahliadanie do dotazníkov svojich spolužiakov. Malá časť dotazníkov bola vyplnená neúplne a tieto dotazníky boli z celkového výskumného súboru vyradené. Drobné chyby sa mohli vyskytnúť aj pri spracovaní dát, resp. ich interpretácii.

Prínosom práce je veľká aktuálnosť problematiky medzi adolescentami, stále viac rastúci záujem sociálnych a vývinových psychológov o klinické príznaky adolescentov a prepojenie ranných štádií vzťahovej väzby v neskorší roznach sociálno-patologických javov. Táto tematika sa teší aj veľkej pozornosti v oblasti detskej psychiatrie z hľadiska prevencie rizikových faktorov, akým je sebapoškodzovanie či mentálna anorexia. Práca zdôraznila citlivosť medzipohlavných rozdielov z hľadiska veku a potvrdila viaceré štúdie v tejto problematike. Ďalší výskum by sa mal aj vzhľadom k našim zisteniam uberať smerom k skúmaniu jednak období prechodov medzi detstvom a adolescenciou a jednak k významu medzipohlavných aspektov pri depresivite vzhľadom k veku. K rozsiahlejšiemu pochopeniu prežívania adolescentov by prispeli aj podrobne rozpracované prípadové štúdie tak z klinického ako i školského prostredia s možným poukázaním na multifaktorialitu nami skúmaných osobnostných charakteristík.

ZÁVERY

V práci sme sa zamerali na popísanie zákonitostí tvorby citovej väzby a na to, ako tieto väzby vplyvajú na dospievajúceho človeka počas obdobia adolescencie. Hlavným cieľom bolo nájsť a popísať vzťahy a súvislosti medzi vytvorenou citovou väzbou adolescentov a jednotlivými osobnostnými charakteristikami – úzkosťou, depresivitou a sebahodnotením. Citovú väzbu sme skúmali najmä z pohľadu jej jednotlivých zložiek tak, ako ich zadefinoval tím autorov Armsden a Greenberg (1987), ktorých predmetom záujmu bolo sledovanie miery dôvery dieťaťa k rodičom, kvality komunikácie medzi dieťaťom a rodičmi a miera hnevu a odcudzenia dieťaťa od rodičov.

Predmetom skúmania v našej práci bolo zistenie a popis vzťahov medzi zložkami vzťahovej väzby z pohľadu prežívanej úzkosti, depresivity a sebahodnotenia. Výskumný súbor tvorilo 285 žiakov troch bratislavských školských zariadení (jedna klasická 9-ročná základná škola a dve 8-ročné gymnáziá) vo veku 10-17 rokov. Priemerný vek respondentov bol $M=13,18$ roka. Spolu bolo stanovených 12 hypotéz a analýza dát potvrdila všetky z nich. Pre prehľadnosť sme hypotézy rozdelili podľa jednotlivých skúmaných osobnostných charakteristík. Na základe získaných dát a vykonaných analýz v rámci **úzkosti** môžeme konštatovať, že existuje (1) štatisticky významný, stredne silný negatívny vzťah v zložke dôvera k matke ($r_s=-0,36$, $p<0,001$) a otcovi ($r_s=-0,40$, $p<0,001$), (2) slabý negatívny, štatisticky významný vzťah v zložke kvalita komunikácie s matkou ($r_s=-0,23$, $p<0,001$) a otcom ($r_s=-0,27$, $p<0,001$) a (3) kladný, stredne silný, štatisticky významný vzťah v zložke hnev a odcudzenie k matke ($r_s=0,46$, $p<0,001$) a otcovi ($r_s=0,44$, $p<0,001$). Výsledky regresných koeficientov ďalej ukázali, že chlapci a dievčatá dosahujú rozdielne priemerné hodnoty úzkosti a vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby dosahujú dievčatá o 5,5 bodov vyššiu úzkosť ako chlapci ($b=5,51$, $p<0,001$). V rámci **depresivity** môžeme konštatovať, že existuje (1) štatisticky významný, stredne silný negatívny vzťah v zložke dôvera k matke ($r_s=-0,39$, $p<0,001$) a otcovi ($r_s=-0,38$, $p<0,001$), (2) slabý negatívny, štatisticky významný vzťah v zložke kvalita komunikácie s matkou ($r_s=-0,29$, $p<0,001$) a otcom ($r_s=-0,25$, $p<0,001$) a (3) stredne silný, štatisticky významný vzťah v zložke hnev a odcudzenie k matke ($r_s=0,42$, $p<0,001$) a otcovi ($r_s=0,40$, $p<0,001$). Výsledky regresných koeficientov ďalej ukázali, že chlapci a dievčatá nedosahujú štatisticky významne rozdielne priemerné hodnoty depresivity, ale na vzorke sa ukázalo, že dievčatá dosahujú o 1 bod vyššiu depresivitu ako chlapci

($b=1,59$, $p=0,195$). V rámci sebahodnotenia môžeme konštatovať, že existuje (1) štatisticky významný, stredne silný pozitívny vzťah v zložke dôvera k matke ($r_s=0,38$, $p<0,001$) a otcovi ($r_s=0,37$, $p<0,001$), (2) slabý pozitívny, štatisticky významný vzťah v zložke kvalita komunikácie s matkou ($r_s=0,27$, $p<0,001$) a otcom ($r_s=0,25$, $p<0,001$) a (3) kladný, stredne silný, štatisticky významný vzťah v zložke hnev a odcudzenie k matke ($r_s=-0,46$, $p<0,001$) a otcovi ($r_s=-0,45$, $p<0,001$). Výsledky regresných koeficientov ďalej ukázali, že chlapci a dievčatá nedosahujú rozdielne štatisticky významne rozdielne priemerné hodnoty sebahodnotenia ($b=0,74$, $p=0,052$), ale na vzorke sa ukázalo, že dievčatá dosahujú o 0,74 boda vyššie sebahodnotenie ako chlapci. V rámci sebahodnotenia výsledky analýzy tiež ukázali, že v miere sebahodnotenia existuje signifikantný rozdiel medzi najmladšími a najstaršími respondentami ($t(191,063)=-2,04$, $p=0,043$).

SÚHRN

Teória vzťahovej väzby predstavuje teóriu sociálno-emočného vývoja, ktorá zahŕňa aspekty tak intrapsychického, ako aj interpsychického vývoja jednotlivca (Ainsworthová, 1985; Bowlby, 2010). Bowlby sa domnieval, že dieťa je geneticky naprogramované správať sa určitým spôsobom, ktorý vyjadruje primárne cez aktivity, ktoré majú slúžiť na privolanie pozornosti osoby, ktorá sa o dieťa stará. Týmto správaním si každé dieťa inštinktívne zabezpečuje prežitie a matkina starostlivosť v citlivom období vývoja dieťaťa tak zabezpečuje vytvorenie citovej väzby. Táto silná špecifická väzba v prvom rade dodáva dieťaťu pocit bezpečia, ale zároveň predstavuje základ pre tvorbu ostatných vzťahových vzorcov dieťaťa počas jeho vývinu až do dospelosti (Bowlby, 2012).

V našej práci sme nadviazali na teoretický základ teórie vzťahovej väzby tak, ako ju koncom 60. rokovo zdefinoval Bowlby spolu s jeho blízkou spolupracovníčkou Ainsworthovou. V prvej kapitole ponúkame základný historický pohľad na vývoj tejto teórie podľa spomínaných autorov. V rámci definície typológie vzťahovej väzby sme vychádzali práve z Ainsworthovej teórie (Ainsworthová, 1985), ktorá bola neskôr doplnená Mainovou (Main, 1979). Záverečná časť prvej kapitoly je venovaná zložkám vzťahovej väzby, ktoré kolektív autorov Armsden a Greenberg (1987) skúmal vo vzťahu s bezpečím a kvalitou citovej väzby. Skúmané zložky predstavovali stupeň vzájomnej dôvery, kvalitu komunikácie a rozsah hnevu a odcudzenia dieťaťa voči rodičom. Autori predpokladali, že práve zložky vzťahovej väzby môžu vplývať na rozličné systémy citových väzieb a že kvalita rodičovského a rovesníckeho pripútania v neskoršej adolescencii súvisí s vyššou mierou sebahodnotenia a životnej spokojnosti.

Druhá kapitola bola venovaná teoretickému vymedzeniu obdobia dospievania. Každé životné obdobie je spojené s väzbovým správaním a v tejto kapitole sme okrem základných charakteristík adolescentov ponúkli aj pohľad na obdobie dospievania v súvislosti s rozvojom vzťahovej väzby. Napriek tomu, že adolescenti často pôsobia tak, že ich snahou je čo najviac sa vzdialiť od citových rodičovských väzieb, ktoré v danom období vnímajú skôr obmedzujúco ako ukotvujúco (Čerešník & Gatál, 2014), Kulíšek (2000) uvádza, že vzťahy adolescentov nielen s rodičmi, ale aj vrstovníkmi a neskôr aj vzťahovými partnermi sa postupne premieňajú od jednostrannej závislosti k obojstrannej a postupne dochádza k vzájomnému poskytovaniu starostlivosti a podpory. Tieto tvrdenia potvrdzujú aj Bowlbyho teóriu, v rámci ktorej opisuje vysokú individuálnu variabilitu,

kedy dospievajúci na jednej strane prerušujú styky s rodičmi, na druhej strane zostávajú istým spôsobom pripútaní. Väzbové správanie v dospelosti je teda priamym pokračovaním väzbového správania v detstve, kedy dieťaťu primárne dodáva pocit bezpečia, ale na druhej strane predstavuje základ pre tvorbu vzťahových vzorcov dieťaťa počas jeho vývinu až do dospelosti (Bowlby, 2012).

V tretej kapitole sme sa venovali trom osobnostným charakteristikám – sebahodnoteniu, depresivite a úzkostnosti. Okrem všeobecného teoretického základu sme ponúkli aj prepojenie na vývojové obdobie adolescencie a to z pohľadu vytvorenej vzťahovej väzby. Obdobie dospievania predstavuje najcitlivejšie obdobie na výkyvy v **sebahodnotení**, ktoré vyplývajú z celkovej emočnej nevyrovnanosti mladého človeka v tomto období (Vágnerová, 2008). Dospievajúci považujú svoje pocity za čoraz viac intímnu súčasť vlastnej osobnosti a nie sú ochotní zdieľať ich s kýmkoľvek. A práve táto forma uzatvárania sa a snaha o budovanie autonómie predstavuje náročné obdobie pre vývoj a stabilitu vlastného sebaobrazu. Langmeier a Krejčířová (2006) potvrdzujú, že neistota a zraniteľnosť sebaúcty sa prejavuje v precitlivenosti na akékoľvek reakcie iných ľudí, ktoré bývajú interpretované ako nepriateľské a urážajúce. Kolektív autorov ďalej uvádza, že úroveň sebahodnotenia na začiatku dospievania u väčšiny adolescentov obvykle prudko klesá a až okolo 15. roku začína pozvoľna opätovne narastať. So sebahodnotením úzko súvisí aj výskyt **depressivity**. Podľa Príručky pre depresiu u detí adolescentov (Abela & Hankin, 2007) približne 15-25% mladých ľudí zažíva koncom obdobia adolescencie veľkú depresiu. Hakin a Gillham (2012) uvádzajú, že enormný nárast úrovne depressivity je najzjavnejší v období prechodu zo skorej, do strednej až neskorej adolescencie. Čo sa týka medzipohlavných rozdielov, výsledky štúdie Suchej a Dolejša (2016) preukázali signifikantne vyššiu úroveň depressivity u dievčat oproti chlapcom vo veku 15-19 rokov. V nadväznosti na typ vzťahovej väzby výsledky štúdie autorov Murisa, Meestersa, van Melicka a Zwamberga (2000) preukazujú signifikantne nižšiu úroveň depressivity adolescentov s istou vzťahovou väzbou oproti adolescentom s neistou vzťahovou väzbou. Treťou sledovanou premennou, ktorá bola predmetom nášho záujmu, bola **úzkosť**. Úzkosť ako ústredná téma záujmu je známa práve v Bowlbyho práci o vzťahovej väzbe, ktorú primárne spájal s procesom straty a odlúčenia detí od rodičov. Vo svojej práci sa intenzívne venoval skúmaniu dopadov odlúčenia na dieťa a mnohé pozorovania mu umožnili identifikovať vzťahy medzi odlúčením ako formou narušenia väzby a určitými komunikačnými vzorcami v správaní matky. Výsledky výskumov Ainsworthovej

a Bowlbho (1989) poukazujú na prežívanie silného pocitu úzkosti u detí s neistou vzťahovou väzbou. Bezpečný typ pripútania tak označili za kľúčový element na to, aby ochraňoval jednotlivca pred stresujúcimi situáciami, ale najmä na to, aby si počas vývoja a v dospelosti dokázal budovať zdravé vzťahy s ostatnými osobami.

V nadväznosti na teoretický základ, ako aj výsledky doterajších výskumov, sme sa v našej práci rozhodli bližšie preskúmať vzťahy medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby z pohľadu prežívanej miery úzkostnosti, depresivity a sebahodnotenia. V praktickej časti práce sme zložky vzťahovej väzby skúmali z pohľadu, ktorý predstavili v roku 1987 autori Armsden a Greenberg a konkrétne ide o úroveň vzájomnej dôvery medzi dieťaťom a rodičom, kvalitu ich vzájomnej komunikácie a rozsah hnevu a odcudzenia. Tím autorov sa zameril na skúmanie roly rodičov ako zdroja psychologického bezpečia a podpory prostredníctvom spomínaných zložiek vzájomnej citovej väzby. Na skúmanie spomínaných premenných sme využili nasledovné diagnostické metódy: Dotazník rodičovského a rovesníckeho pripútania – IPPA (Armsden & Greenberg, 2009), Škála úzkostnosti Dolejš a Skopal (Dolejš & Skopal; slov. modif.: Čerešník, 2013), Škála depresivity Dolejš, Skopal a Suchá – SDDSS (Dolejš, Skopal, & Suchá, 2013; slov. modif.: Čerešník, 2018) a Rosenbergova škála sebahodnotenia – RŠS (Rosenberg, 1965; Blatný, Osecká, 1994; slov. modif.: Čerešník, 2013). Výskumný súbor predstavovali žiaci bratislavských školských zariadení (jedna 9-ročná základná škola a dve 8-ročné gymnáziá) v celkovom počte 285 respondentov (143 dievčat a 142 chlapcov) vo veku od 10 do 17 rokov, pričom priemerný vek všetkých respondentov bol $M=13,18$ roka. V rámci našej výskumnej štúdie sme si stanovili spolu 12 hypotéz, z ktorých všetky boli potvrdené. Hypotézy sme pre prehľadnosť rozdelili do troch skupín podľa jednotlivých skúmaných premenných a v rámci každej premennej sme skúmali jej vzťah k jednotlivým zložkám citovej väzby. Na základe výsledkov v rámci *sebahodnotenia* môžeme konštatovať, že so stúpajúcou dôverou dieťaťa k rodičom (matka: $r_s=0,38$ a otec: $r_s=0,37$), rastie aj miera sebahodnotenia. Zároveň so stúpajúcou mierou hnevu a odcudzenia k rodičom (matka: $r_s=-0,46$ a otec: $r_s=-0,45$) pocit sebahodnotenia klesá. Okrem hypotéz sme si pre oblasť sebahodnotenia stanovili aj dve výskumné otázky, ktorých cieľom bolo zistenie existencie medzipohlavných rozdielov v sebahodnotení našich respondentov, ako aj rozdielov v sebahodnotení v závislosti od veku, tzn. medzi najmladšími a najstaršími respondentami. Výsledky ukázali, že dievčatá a chlapci sa v priemerných hodnotách sebahodnotenia vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby štatisticky významne nelíšia a že dievčatá

dosahujú o 0,74 bodu nižšie celkové skóre oproti chlapcom. Z porovnania úrovne sebahodnotenia vzhľadom na vek sme zistili štatisticky významne malý vzťah medzi vekom a mierou sebahodnotenia ($r_s = -0,16$). Výsledky z druhej skúmanej oblasti, ktorú predstavovala *depresivita*, preukázali štatisticky významnú súvislosť medzi jednotlivými zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity. So stúpajúcou dôverou dieťaťa k rodičom (matka: $r_s = -0,37$ a otec: $r_s = -0,38$) a so stúpajúcou kvalitou komunikácie dieťaťa s rodičmi (matka: $r_s = -0,29$ a otec: $r_s = -0,253$) miera depresivity klesá. Naopak, so stúpajúcou mierou hnevu a odcudzenia k rodičom (matka: $r_s = 0,42$ a otec: $r_s = 0,40$) miera depresivity rastie. Okrem stanovených hypotéz sme sa pomocou stanovenej výskumnej otázky opäť snažili zistiť medzipohlavné rozdiely v úrovni depresivity vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby. Výsledky ukázali, že dievčatá a chlapci nedosahujú štatisticky významné rozdielne priemerné hodnoty depresivity vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby a zároveň, že dievčatá dosahujú o niečo vyššie celkové skóre v úrovni ako chlapci. Poslednou skúmanou premennou bola *úzkosť* a výsledky našej štúdie potvrdili existenciu štatisticky významnej súvislosti medzi jednotlivými zložkami citovej väzby a úzkosťou. So stúpajúcou dôverou dieťaťa k rodičom (matka: $r_s = -0,36$ a otec: $r_s = -0,40$), ako aj so stúpajúcou kvalitou komunikácie s rodičmi (matka: $r_s = -0,23$ a otec: $r_s = -0,27$) pocit úzkosti klesal. Zároveň s narastajúcim hnevom a odcudzením dieťaťa k rodičom miera úzkosti rástla (matka: $r_s = 0,46$ a otec: $r_s = 0,44$). Rovnako ako pre predchádzajúce oblasti, aj pre oblasť úzkosti sme si v našej práci stanovili výskumnú otázku, prostredníctvom ktorej sa snažíme zistiť medzipohlavné rozdiely úrovni úzkosti vzhľadom na jednotlivé zložky vzťahovej väzby. Zistili sme, že dievčatá a chlapci dosahujú štatisticky významné rozdielne priemerné hodnoty úzkosti a zároveň že dievčatá dosahujú vyššie celkové skóre oproti chlapcom.

Analýza vzťahov jednotlivých skúmaných premenných teda potvrdila dôležitosť témy kvality citového pripútania vzhľadom na jeho jednotlivé zložky. Spôsob, ako sa dieťa citovo naviaže na vzťahovú osobu v detstve výrazne determinuje aj utváranie vzťahových rámcov a samotnú kvalitu prežívaných vzťahov počas neskoršej adolescencie až do dospelosti. Práca tiež načrtla existenciu medzipohlavných rozdielov depresivity v závislosti od veku, čo naznačuje potrebu veľmi citlivého prístupu k dospievajúcim adolescentom počas celého obdobia ich dospievania. Zistené skutočnosti tak môžu slúžiť ako pomôcka pri každodennej práci sociálnych a vývinových psychológov pracovníkov s dospievajúcou mládežou a môžu rovnako slúžiť inšpirácia pre voľbu smerovania ďalšieho bádania.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. Abela, J. R. Z., Fishman, M. B., Cohen, J. R., Young, J. F. (2012). Personality Predispositions to Depression in Children of Affectively- Ill Parents: The Buffering Role of Self-Esteem. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, N. 41(4), p. 391-401.
2. Abela, J. R. Z., Hankin, B. L. (2007). *Handbook of Depression in Children and Adolescents*. In *Social Service Review*, Vol. 82, No. 4, p. 765-768
3. Adamove, J. (2017). *Vzťahová väzba v detstve a v spelosti*. Bratislava: Vydavateľstvo F.
4. Atkinson, R. L., Atkinson, R. C. Smith, E. E., Bem D.J., Nolen-Hoeksema, S. (2003). *Psychologie*. Praha: Portál.
5. Ainsworth Slater, M. D. (1985). Attachments Across the Life Span. *Bulletin New York Acad. Med.*, Vol. 61, No. 9.
6. Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M. (1970). Attachment, Exploration, and Separation: Illustrated by the Behavior of One-Year-Olds in a Strange Situation. *Child Development*, 41(1), p. 49-67.
7. Allen, J. P., McElhaney, K. B., Kuperminc, G. P., Jodl, K. M. (2004). Stability and Change in Attachment Security Across Adolescence. *Child Development*, 75, Nr. 6, 1792-1805.
8. Armsden, G. C., Greenberg, M. T. (1987). The Inventory of Parent and Peer Attachment: Individual Differences and Their Relationship to Psychological Well-Being in Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 16. No. 5, 427 – 453.
9. ATTACH (Assotiation for Treatment and Training in the Attachment of Children). (2012). *Nádej na uzdravenie: Sprievodca pre rodičov v oblasti traumy a pripútania*. Prešov: Návrat.
10. Barátová M., Popelková, M. (2015). Hodnotenie vzťahovej väzby v strednom detstve – Psychometrické vlastnosti dotazníka Škála istoty. *PHD Existence 2015 – česko-slovenská psychologická konferencie (nejen) pro doktorandy a o doktorandech - Sborník odborných příspěvku*.

11. Berzonsky, M. D. (2006). Identity Processing Style and Self-Definition: Effects of a Priming Manipulation. *Polish Psychological Bulletin*, 36, p. 137-143.
12. Blatný, M., Osecká, L., Macek, P. (1993). Sebepojetí v současné kognitivní a sociální psychologii. *Československá psychologie*, XXXVII, č. 5.
13. Bowlby, J. (1982). Attachment and Loss: Retrospect and Prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4).
14. Bowlby, J. (1998). *Attachment and Loss. Volume II. Separation, Anxiety and Anger*. Získané 20.1.2019 z <https://www.abebe.org.br/files/John-Bowlby-Separation-Anxiety-And-Anger-Attachment-and-Loss-Vol-2-1976.pdf>
15. Bowlby, J. (2012). *Odloučení*. Praha: Portál
16. Bowlby, J. (2010). *Vazba*. Praha: Portál.
17. Bowlby, J. (2013). *Ztráta*. Praha: Portál.
18. Bowman, N. (2015). The Development of Psychological Well-Being Among First-Year College Students. *Journal of College Student Development*, Vol. 51, N. 2, p. 180-200.
19. Bretherton, I. (1992). The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, Vol. 28, 759-775.
20. Buist, K. L., Deković, M., Meeus, W. H., Van Haken, M. A. G. (2004). Attachment in adolescence: A social relations model analysis. *Journal of Adolescence Research*, 16 (6), 826-850.
21. Cassidy, J., Shaver, P. R. (1999). *Handbook of Attachment. Theory, Research, and Clinical Applications*. New York: The Guilford Press.
22. Cevik, G. B. (2018). The Roles of Attachment Styles, Anxiety, and Communication Skills in the Prediction of Self Esteem in University Students. *Journal of Educational Sciences and Psychology*, Vol. VIII, No. 1, p. 90-102.
23. Clark, D., A., Donnellan, M. B. (2018). Personality Traits and Parent-Adolescent Interactions: An Observational Study of Mexican Origin Families. *Journal of Family Psychology*, Vol. 32, No. 4, p. 544-551.
24. Cvrčková, A. (2016). Sebeposudzovací škála depresivity pro děti. Recenze metody. *Testforum*, č. 8, s. 1-5.

25. Čerešník, M., Gatial, V. (2014). Rizikové správanie a vybrané osobnostné premenné dospievajúcich v systéme nižšieho sekundárneho vzdelávania. Nitra: Univerzita Konštantína filozofa v Nitre.
26. Dolejš, M. a kol. (2016). *Agresivita u českých adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
27. Eid, M., Gollwitzer, M., Schmitt, M. (2011). *Statistik und Forschungsmethoden Lehrbuch*. Weinheim: Beltz.
28. ERIKSON, E. (2002). *Detství a společnost*. Praha : Argo, 2002. 390 s. ISBN 80-72033-80-8.
29. Goleman, D. (2005). *Emoční inteligence*. Praha: Metafora.
30. Granqvist, P., Hesse, E., Fransson, M., Main, M., Hagelkull, B., Bohlin, G. (2016). Prior Participation in the Strange Situation and Overstress Jointly Facilitate Disorganized Behaviours: Implications for Theory, Research and Practice. *Attachment and Human Development*, Vol. 18, No. 3.
31. Greenberg, M. T., Siegel, J. M., Leitch, C. J. (1983). The Nature and Importance of Attachment Relationships to Parents and Peers During Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 12, No. 5, 1983.
32. Hakin, B., Gillham, J. E. (2012). Introduction to Special Issue in Memorial of John R. Z. Abela: Etiology and Intervention in Youth Depression. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, No. 41(5), p. 535-538.
33. Halama P., Bieščad M. (2006). Psychometrická analýza Rosenbergovej škály sebahodnotenia s použitím metód klasickej teórie testov (CTT) a teórie odpovede na položku (IRT). *Československá psychologie*, roč. L, č. 6, s. 569-583.
34. Hašto, J. (2005). *Vztahová väzba*. Bratislava: Vydavateľstvo F.
35. Hašto, J. (2006). Vztahová väzba, pripútavacie správanie a psychiatria – psychoterapia. *Psychiatrie*, roč. 10, č. 1.
36. Hrubý, R., Hašto, J. (2013). Integratívne neurovedecké aspekty vzťahovej väzby. *Psychiatria-Psychoterapia-Psychosomatika*, 20, č. 1, 49-49.
37. Hunt, M. (2000). *Dejiny psychologie*. Praha: Portál.

38. Konečná, V. (2010). Sebepojetí a sebehodnocení rozumově nadaných dětí. Masarykova Univerzita.
39. Kotková, M. (2014). Škály na měření úzkosti a úzkostlivosti dětí – revize. Recenze metody. *Testforum*, č. 4, 68-73.
40. Kulíšek, P. (2000). Problémy teorie raného citového přilnutí (attachment). *Československá psychologie*, roč. XLIV, č. 5.
41. Kuruc, M. (2013). Poruchy správania u detí a adolescentov a ich pedagogická diagnostika. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
42. Lacinová, L. (2014). Dotazník rodičovského prijatia a odmietnutia/kontroly. Recenzia metódy. *Testforum*, č. 4, 14-17.
43. Langmeier, J., Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Garda Publishing, a.s.
44. Mahlerová, M. S., Pine, F. Bergmanová, A. (2006). Psychologický zrod dítěte. Praha: Triton.
45. Main, M. (1979). Infant-Mother Attachment. *American Psychologist*, Vol. 34, No. 10, p. 932-937.
46. Main, M., Hesse E., Hesse S. (2011). Attachment Theory and Research: Overview with Suggested Applications to Child Custody. *Family Court Review*, Vol. 49, No. 3, p. 426-463.
47. Main, M., Weston, D. R. (1981). The Quality of the Toddler's Relationship to Mother and to Father: Related to Conflict Behavior and the Readiness to Establish New Relationships. *Child Development*, Vol. 52, No. 3.
48. Main, M., Weston, D. R. (1981). The Quality of the Toddler's Relationship to Mother and to Father: Related to Conflict Behavior and the Readiness to Establish New Relationships. *Child Development*, 52, p. 932-940
49. Maloney, M., Kranzová, R. (1996). *O úzkosti a depresi*. Praha: NLN, s.r.o.
50. Marcionetti, J., Rossier, J. (2016). Global Life Satisfaction in Adolescence. The Role of Personality Traits, Self-Esteem, and Self-Efficacy. *Journal of Individual Differences*, N. 37(3), p. 135-144.

51. Matos, M., G., Tome, G., Borges, A. I., Manso, D., Ferreira, P., Ferreira, A. (2008). Anxiety, Depression and Coping Strategies: Improving the Evaluation and the Understanding of These Dimensions During Pre-Adolescence and Adolescence. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, Vol. 8, No. 2, p. 169-184.
52. McGee, R., Feegan, M., Williams, S., Anderson, J. (1992). DSM-III Disorders from Age 11 to Age 15 Years. *Journal of American Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, 31:1.
53. Minev, M., Petrova, B., Mineva, K., Petkova, M., Strebkova, R. (2018). Self-esteem In Adolescents. *Trakia Journal of Science*, No. 2, p. 114-118.
54. Nakonečný, M. (2000). *Lidské emoce*. Praha: Academia.
55. Olson, L., A., Miropolsky, E. M., Knutson, A. J. (2012). The Effects of Socioeconomic status on Adolescent Identity Style with Regard to Perceived Support from Parents, Teachers, and Mentors. *Honor Theses: Psychology, Whitman college*.
56. Praško J. a kol. (2003). Deprese a jak ji zvládat: příručka pro postižené, jejich blízké a pomáhající profese. Praha: Portál.
57. Příhoda, V. (1977). *Ontogeneze lidské psychiky*. SPN: Státní pedagogické nakladatelství.
58. Říčan, P. (1972). *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis.
59. Rogge, J. U. (1999). *Dětské strachy a úzkosti*. Praha: Portál.
60. Rohner, R. P., Sumbleen, A. (2016). Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ). *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*.
61. Rohr, H.P. (2012). *Cesty z úzkosti a deprese: o štěstí lásky k sobě samému*. Praha: Portál.
62. Rohr, H.P. (2013). *Nedostatečný pocit vlastní hodnoty. Sebedestruktivní vnitřní programy a jejich překonávání*. Praha: Portál.
63. Rohr, H. P. (2011). *Poruchy vztahové vazby: od teorie k terapii*. Praha: Portál.
64. Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton: Princeton University Press.

65. Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C., Rosenberg F. (1995). Global Self-Esteem and Specific Self-Esteem: Different Concepts, Different Outcomes. *American Sociological Review*, Vol. 60.
66. Rybárová K., Konrádová E. (2012). Vzťahová väzba adolescentov v kontexte reziliencie. *Psychiatria-Psychoterapia-Psychosomatika*, 20, č. 1, 16-20.
67. Skopal, O., Dolejš, M., Suchá, J. (2015). *Vybrané osobnostní rysy a rizikové formy chování u českých žáků a žákyň*. Univerzita Palackého v Olomouci.
68. Smékal, V. (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti*. Barrister & Principal.
69. Suchá, J., Dolejš, M. (2016). Agresivita, depresivita, sebahodnocení a impulzivita u českých adolescentů. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
70. Swan, A. J., Ginsburg, G., Compton, S., Sakolsky, D., Birmaher, B. (2018). Result from the Child/Adolescent Anxiety Multimodal Longitudinal Study (CAMELS): Functional Outcomes. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 86, No. 9, p. 738-750.
71. Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie I. – dětství a dospívání*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
72. Výrost, J., Slaměník, I. (1998). *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál.
73. Williams, R., Leone, L., Faedda, N., Natalucci, G., Bellini, B., Salvi, E., Verdecchia, P., Cerutti, R., Arruda, M., Guidetti, V. (2017). The Role of Attachment Insecurity in the Emergence of Anxiety symptoms in Children and Adolescents with Migraine: an empirical study. *The Journal of Headache and Pain*. Nr.18:62.
74. Zeanah, Ch. H. (1996). Beyond Insecurity: A Reconceptualization of Attachment Disorders of Infancy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 64, No. 1, p. 42-52.

Zoznam tabuliek a grafov

- Tabuľka 1:** Základné informácie o výskumnom súbore
- Tabuľka 2:** Vek podľa škôl a pohlavia
- Tabuľka 3:** Reliabilita výskumných metód a ich porovnanie
- Tabuľka 4:** Overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou úzkostnosti
- Tabuľka 5:** Overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity
- Tabuľka 6:** Overenie existencie štatisticky významnej súvislosti medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity
- Tabuľka 7:** Rozdiely v úrovni úzkostnosti vzhľadom na pohlavie
- Tabuľka 8:** Vzťahy jednotlivých zložiek vzťahovej väzby vzhľadom na pohlavie
- Tabuľka 9:** Rozdiely v úrovni depresivity vzhľadom na pohlavie
- Tabuľka 10:** Vzťahy jednotlivých zložiek vzťahovej väzby vzhľadom na pohlavie
- Tabuľka 11:** Rozdiely v úrovni sebahodnotenia vzhľadom na pohlavie
- Tabuľka 12:** Vzťahy jednotlivých zložiek vzťahovej väzby vzhľadom na pohlavie
- Tabuľka 13:** T-test pre nezávislé skupiny
- Tabuľka 14:** Prehľad výsledkov hypotéz
-
- Graf 1:** Krabicový graf pre zobrazenie veku v závislosti od školy a pohlavia
- Graf 2:** Zobrazenie vzťahov medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou úzkostnosti
- Graf 3:** Zobrazenie vzťahov medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou depresivity
- Graf 4:** Zobrazenie vzťahov medzi zložkami vzťahovej väzby a úrovňou sebahodnotenia

Abstrakt diplomovej práce

Názov práce: Vzťahová väzba, úzkostlivosť, depresivita a sebahodnotenie u adolescentov

Autor práce: Lucia Kaločaiová

Vedúci práce: PhDr. Martin Dolejš, PhD.

Počet strán a znakov: 75; 145 617

Počet príloh: 0

Počet titulov použitej literatúry: 74

Abstrakt:

Hlavným cieľom tejto práce je nájsť a popísať vzťahy a súvislosti medzi vytvorenou citovou väzbou adolescentov a osobnostnými charakteristikami, ktoré v tejto práci predstavujú úzkostnosť, depresivitu a sebahodnotenie. Citovú väzbu skúmame najmä z pohľadu jej jednotlivých zložiek, vždy vo vzťahu dieťaťa ku každému z rodičov a ide o nasledovné zložky – dôvera, kvalita komunikácie a miera hnevu a odcudzenia. Zároveň každú z týchto zložiek citovej väzby skúmame vo vzťahu k jednotlivým skúmaným premenným – úzkostnosti, depresivite a sebahodnoteniu. Na analýzu jednotlivých vzťahov sme zvolili kvantitatívny prístup prostredníctvom testovej batérie obsahujúcej 4 dotazníkové metódy: IPPA, SUDS, SDDSS a RŠS. Výskumný súbor tvorilo 285 respondentov troch bratislavských školských zariadení (jedna 9-ročná základná škola a dve 8-ročné gymnáziá) vo veku 10-17 rokov. Výsledky potvrdili predpoklad, že so stúpajúcou mierou dôvery dieťaťa k rodičom, resp. so stúpajúcou kvalitou komunikácie klesá pocit úzkosti a depresivity a rastie miera sebahodnotenia. Zároveň sa potvrdilo, že so stúpajúcou mierou hnevu a odcudzenia miera úzkosti a depresivity narastá a naopak, miera sebahodnotenia klesá. Zistenia môžu prispieť k efektívnejšej práci školských a sociálnych pracovníkov venujúcim sa mládeži.

Kľúčové slová: vzťahová väzba, adolescencia, úzkostnosť, depresivita, sebahodnotenie

Abstract of thesis

Title: Attachment, anxiety, depression and self-esteem in adolescents

Author: Lucia Kaločaiová

Supervisor: PhDr. Martin Dolejš, PhD.

Number of pages

and characters: 75; 145 617

Number of appendices: 0

Number of references: 74

Abstract:

The main goal of this study was to find and describe the relationship between the attachment and the personality characteristics such as anxiety, depression and self-esteem in adolescents. Three broad dimensions were assessed, each time viewed within the relationship of the child to each of the parents – mutual trust, quality of communication and the extent of anger and alienation. We also examined each of the dimensions in relation to the examined variables – anxiety, depression and self-evaluation. A quantitative approach utilizing a battery of 4 questionnaire methods was used – IPPA, SUDS, SDDSS and RSS. The sample consisted of 285 respondents from three school facilities in Bratislava (one 9-year primary school and two 8-year high-schools) aged 10-17 years. Confirming the study's hypotheses, the decrease in anxiety and depression with increasing confidence and quality of communication was found and increase in self-esteem with decreasing anger and alienation to the parents was found. At the same time, increase in anxiety and depression and decrease in self-esteem with increasing anger and alienation were found. These findings can contribute to effective work with educational and social workers.

Key words: attachment, adolescence, anxiety, depression, self-esteem.